Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДЭЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

1921 оной ... 21-һээ гарана. | № 178 (18501) | 1990 оной августын 4, суббото | Сэн 3 мүн.

ШУХАЛА АСУУДАЛ ЗҮБШЭН ХЭЛСЭГДЭБЭ

Республикын захиргаанай органуудай түлөөлэгшэдэй суглаан боложо, «Гэмтэ ябадал гаргалгатай тэмсэл шангадхаха, энэ талаар республикын захиргаанай зургаануудай болон олониитын бэелүүлхэ зорилгонууд тухай» асуудалаар республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министр **С. Ф. Иванов** элидхэл хэбэ. Тэрэшэлэн энэ асуудалаар Буряадай АССР-эй прокурор **А. Ф. Покацкий**, республикын Верховно сүүдэй түрүүлэгшэ **А. О. Хориноев**, республикын юстициин министр **Ю. Б. Цыренжапов** нэмэлтэ элидхэлнүүдые хэбэ.

Элидхэл зүбшэн хэлсэлгэдэ авиационно нэгэдэлэй генеральна директор **Ю. Н. Кравцов**, судебнэ-медицинскэ экспертизиин бюрогой начальник **Л. И. Позднякова**, республикын наркологическа диспансерэй ахамад врач **Г. М. Баранчик**, Улаан-Үдын Железнодорожно районно Соведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ **А. Г. Лубсанов**, районууд хоорондын прокурор **В. Р. Сороковиков** болон бусад хабаадаһан байна.

Түс суглаанда арадай депутадуудай районно Соведүүдэй гүйсэдкомуудай түрүүлэгшэнэр, дотоодын хэрэгүүдэй таһагуудай харюусалгата хүдэлмэрилэгшэд, республиканска партийна организациин нэгэдэхи секретарь **Л. В. Потапов**, республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ **В. Б. Саганов**, республикын профсоюзуудай Соведэй түрүүлэгшэ **Н. А. Розанов** болон бусад хабаадаа.

...ЖЭЭЛ БЭЛЭДХЭЛГЭДЭ БУЛТАДАА ХАБААДАЯ!

...айгша ондо 280 мянган гектарай ногоо сабшажа, 346,3 мянган гектарай тэжээлэй ургамалнуудые хуряажа, 500 мянган тонно үбһэ бэлэдхэхэ, 510 мянган тонно сенаж, 750 мянган тонно силос дараха, 380 мянган гектарай ороһото ургамалнуудые, мүн малай тэжээл болгогдохо ургамалнуудые суглуулабахаар хараалагдаһан байна.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совет, Бурятскагропромсоюз, агропромышленна комплексын хүдэлмэрилэгшэдэй профсоюзай обком болон ...КСМ-эй республиканска комитет республикын колхознигуудта, совхозуудай болон хүдөө ажахын хамһабариин ажахынуудай хүдэлмэрилэгшэдтэ, ...омышленна предприятинуудай, захиргаануудай болон эмхинүүдэй коллективүүдтэ, пенсионернүүдтэ, студентнүүд болон һургуулиин һурагшадта, рес...ликын бүхы ажалшадта хандаба.

...хэд! ...н Верховно Со... ...инистрнүүдэй Со... ...лой онсо шухала ...ые — мяха, һү, ...р бэлэдхэжэ, хүн ...е гүйсэд хангаха ...һан бэрхэшээлые ...р дабахын түлөө ...мжээнүүдые ха-раалжа, үргэнөөр бэелүүлжэ захаланхай. Мүнөө үедэ хүдөө ажахыдамнай тэжээл бэлэдхэлгэ шахардуу хүндэ хүшэр байдалда үнгэргэгдэжэ байна. Забайкалиин сагай уларилай ушаруулһан бэрхэшээл колхоз, совхозуудай ажалшадта тон хүндэ туршалга асараад байна. Үни удаан үргэлжэлһэн ган гасуур, шанга һалхин, май, июнь һарануудта газаа хүйтэн байһандань хүдөө ажахын таримал ургамалнууд, мүн хээрын сабшалангай ногоон жэгдэ һайнаар ургаагүй. Энээнһээ уламжалан эртын ороһото болон тэжээлэй ургамалнуудые дахяад тариха ушар гараа. Удаань июлиин хоёрдохи хахадта хаа хаанагүй хура бороогой орожо, газаа зунай ааяма халуунай тогтоходо, сабшалангай ногоон болон хүдөө ажахын таримал ургамалнууд жэгдэ ургажа захалаа. Мүнөө поли болон сабшалан дээрэ баян ургаса эдеэшэжэ байна. Ногоонойшье ургаса жэгдэ һайжараа. Байгша ондо тэжээл бэлэдхэлгэмнай урдынхиһаа 15—20 үдэрөөр хожомдожо эхилээ. Августын 1-нэй байдалаар үбһэн бусад зүйлэй тэжээл тон багаар бэлэдхэгдээ.

Иимэ унжагайралга ажахынуудые нилээд хүндэ бэрхэшээлтэй байдалда оруулжа болохоор байна. Ушарынь хадаа адууһа малда хүсэд хүрэхөөр үбһэ тэжээл абтаагүй байжа болохол. Хэрбээ малаа тэжээлээр хангаагүй һаамнай мяха, һү ехээр үйлэдбэрилхэ түсэбнай бэелүүлэгдэнгүй үлэхэл даа. Түсэбэй дүүргэгдээгүй һаа, республикымнай хүн зон хэрэгтэй шухала продуктнуудаар гүйсэд хангагдахагүй бшуу.

20—25 үдэрэй туршада сабшалан болон тэжээлэй ургамалнуудай поли дээрэ асари ехэ хэмжээнэй хүдэлмэри хэгдэхээр хараалагдана. Энэ зорилгые гансал колхознигууд, совхозуудай хүдэлмэришэдэй урагшатайгаар бэелүүлхэнь хүшэр байха. Тиимэһээ республикын Министрнүүдэй Совет, Бурятскагропромсоюз, агропромышленна комплексын хүдэлмэрилэгшэдэй профсоюзай обком, ЛКСМ-эй республиканска комитет колхознигуудта, совхозуудай болон хүдөө ажахын хамһабариин ажахынуудай хүдэлмэришэдтэ, промышленна предприятинуудай, үйлэдбэриин нэгэдэлнүүдэй, захиргаануудай болон эмхинүүдэй хүдэлмэришэдтэ, алба хаагшадта, пенсионернүүдтэ, студентнүүдтэ, мүн һургуулиин һурагшадта, республикын бүхы ажалшадта хандахадаа, мал ажалай продуктнуудые ехээр үйлэдбэрилхэ түсэбэй дүүргэлтэдэ хубитаяа оруулжа, колхоз, совхозуудта тэжээл бэлэдхэхэ ба ургасаяа хуряахадань али бүхы туһаламжа үзүүлхыень уряална. Үбһэ тэжээл бардам хүрэхөөр бэлэдхэжэ абаагүй һаа эдеэ хоолой продуктнуудые элбэгжүүлхэ зорилгомнай бэелүүлэгдэнгүй байжа магад. Тиимэһээ хүндэтэ нүхэд, таанадые тэжээл бэлэдхэлгын компанида эдэбхитэйгээр хабаадалсажа, эдеэ хоолой продуктнуудые үйлэдбэрилжэ, хүн зониие шанартай һү, мяхаар һайнаар хангаха хэрэгтэ горитойхон хубитаяа оруулхыетнай уряалнабди.

1990 ОНОЙ ТҮРҮҮШЫН ХАХАДТА
...РЯАДАЙ АССР-эй СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКА ХҮГЖЭЛТЭ

...дотор экономи... ...мо бэелүүлэгдэнэ, ...харилсаанууд ху... ...дхэгдэнэ, хүтэл... ...дхэлэй байгууламжуулагдана. Эко... ...иальна шэглэлтэй ...а шугам бэелүү...

...хахад жэлдэ ара... ...ын эд бараа үй... ...эшэлээ (ургалтын ...т болоно). Ондоо ...министерствэнүү... ...ятинууд тэдэниие ...э үргэнөөр хабаа... Үйлэдбэриин хэ... ...сасуулхада, хэ... ...үйлнүүдые үйлэд... ...люу ургалта түй...

...дэ ба үйлэдбэ... ...барилгада зорюу... ...эсэнүүдэй хубинь ...Нёдондо жэлэй ...хадтай сасуулха... ...о-соёлой барил... ...центээр ехэ мүн... ...шаглан хэрэглэг... ...іно эд бараанай ...ар түсэб тогтуу... ...үргэгдэнэ.

...ахые хүтэлбэрил... ...эл янзанууд ба ...уд хэрэглэгдэнэ. ...агроконсорциум ...ан, хоёр пред... ...эй «Союзстройма... ...гэдэлэй гэшүүд ...гаа. Ажахын тоо... ...охи түхэл янзаар ...а 21 предприяти ...эмхи зургаан ба ...маанай 47 пред... ...нэ. Июль һарада ...остиин 6 предп... ...тын 11 эмхи зур... ...о худалдаа най... ...иитын эдеэ хоол... ...рияти, 20 колхоз, ...нэ подрядаар хү... Эд бараа үйлэд... ...ангаха талаар 152 ...үдэлнэ.

...газар тухай хуу... ...дай баталан аб... ...мүнөө дээрэ ...таряашадай (фер... ...ажахынууд үшөө ...гүй.

...та зарим зүйлнүү... ...аһан ургалта эко... ...жэлтын шухала ...гаагүй гэжэ түрэ... ...д жэлдэ респуб... ...ажахын хүгжэл... ...нгүүд гэршэлнэ. ...гүйсэдхэхы жура... ...н ябадал энээндэ ...зүүлээ. Промыш... ...дэхи предприя... ...сэнэй журам эб... ...миллион түхэригэй ...түү үгэһэн байна. ...й байдалаар ма... ...гой хороһон бай... ...итой сасуулхада, ...ин ургамалнуудай ...май 16,9 мянган ...оо, харин тэжээ... ...нуудай талмай нэ...

...нуудые, мүн тэрэ... ...бэриин ба соци... объектнүүдые ашаглалгада оруулха хахад жэлэй түсэб дүүргэгдээгүй. 1990 ондо 68 барилга ба 1506 объект баригдана. Тэрэ тоодо 7 барилга, 410 объект баригдажа эхилэгдээ. 24 барилга баригдажа дүүргэгдээгүй. Тэдэниие ашаглалгада оруулха болзор үлүүлэгдээ, тэрэ тоодо 9 барилга ашаглалгада оруулха болзор хоёрһоо үлүү дахин ехэ болоо.

1990 оной түрүүшын хахадта республикын предприятинууд, эмхи зургаанууд 214 миллионһоо дээшэ түхэригэй ашаг олзо (доход) (түсэбэй 118 процентнь) абаһан байна. Тэрэ тоодо промышленностьда 122, транспорт дээрэ —45, барилгада —13 миллион түхэриг ашаг олзо абтаа. Ажахын тоосоогоор хүдэлдэг промышленна предприятинууд болон барилгын эмхи зургаануудай гарза хохидол 7 миллион шахуу түхэриг болоно. Ашаг олзын талаар түсэбтэй 3 промышленна ба барилга-хабсаралгын 24 предприяти 2,7 миллион түхэригэй гарзада ороһон байна.

Ажахын тоосооной хоёрдохи түхэл янзаар хүдэлдэг республикын предприятинууд, эмхи зургаанууд түрүүшын хахад жэлдэ 88,5 миллион түхэригэй доход абаһан, тэрэнэйнь 78 процентнь ажалай түлбэридэ гаргашалагдаһан байгаа. Нёдондо жэлэй түрүүшын хахадтай сасуулхада, ажалай түлбэридэ хэгдэхэ гаргашанууд 9 процентээр хоробо.

1989 оной түрүүшын хахадтай сасуулхада, капитальна барилгын складуудта хабсаргагдаха зэргэтэй тодхогдоогүй түхеэрэлгэнүүдэй нөөсэнүүд 10 шахуу процент нэмэжэ, 55,5 миллион түхэригэй, тэрэ тоодо нормоһоо гадуурхи түхеэрэлгэнүүдэй нөөсэнүүд 34,5 миллион түхэригэй болоһон байгаа.

1989 оной түрүүшын хахад жэлтэй сасуулхада, мүнөө жэлдэ тодхогдоогүй хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдэй нормоһоо гадуурхи нөөсэнүүд 1,9 дахин ехэ болоо.

1990 оной июлиин 1-нэй байдалаар, гадаадын оронуудһаа худалдажа абтаһан тодхогдоогүй хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдэй нөөсэнүүд 1,2 миллион түхэригэй болобо гэхэ гү, али нёдондо жэлэй зохихо хугасаатай сасуулхада, 36 процент хороһон байна. Мүнөө жэлдэ 3,3 миллион түхэригэй гадаадын оронуудай хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүд абтаа.

Арадай ажахыда (1989 оной түрүүшын хахадай хэмжээнүүдтэй сасуулхада, удельнэ гаргашануудые бага болгоһоной ашаар) 155 миллион киловатт-час электрын элшэ хүсэн, 87 мянга гаран килокалори дулаанай элшэ хүсэн ба 9 мянга шахуу тонно котельнын түлишэ алмагдаһан байна.

Машина бүтээлгэдэ ба металл болбосоруулгада 480 мянган тонно түмэрэй прокат, 51 тонно булад сорго, 316 тонно шэрэмэй шудхаса, 47 тонно үнгэтэ металлнуудай прокат алмагдаа.

Предприятинууд болон эмхи зургаануудай түсэблэһэн хэмжээгээр эдэ нөөсэнүүд алмагдаба.

Гэбэшье республика соо нөөсэнүүдые алмаха талаар тохёолдоһон байдалые хангалтатай дээрэ тоолоҗо болохогүй.

Предприятинууд болон эмхи зургаануудай нормоһоо гадуур продукци гаргашалха баримтанууд бии. Тобшолон хэлэбэл, электрын элшэ хүсэ гаргашалгын нормые 8,4 процент хорооха гэжэ түсэблэгдэһэн аад, бодото дээрээ 9,8 процент хороогдоо. Түсэбөөр хараалагдаһанай ёһоор, дулаанай элшэ хүсэн 1,4 процент хорооходо аад, бодото дээрээ 3,2 процент болобо.

Түмэр түдэгэ бэлэдхэхэ талаар байдал һайжарнагүй, энэнь металлургическа предприятинуудай хүдэлмэридэ нилээн нүлөө үзүүлнэ. 1990 оной түрүүшын хахадта предприятинууд 63 мянган тонно түмэр түдэгэ бэлэдхэһэн байгаа. Энэнь түсэбэйнь 92 процент болоно. Бурятскагропромсоюзай предприятинууд болон эмхи зургаанууд, арадай депутадуудай нютагай Соведүүдэй эмхи зургаанууд түсэбөө дүүргэхэ талаар горитой гээгдэлдэ оробо.

Хоёрдохёо хэрэглэгдэхэ түүхэй эд ашаглан хэрэглэхэ түсэбүүд дүүрэн хэмжээгээр бэелүүлэгдээгүй. Жэшээнь, январь-июнь һаранудта 268 мянган кубическа метр модоной үлөөдэһэ (түсэбэй 96 процент), 782 тонно хэрэглэгдэһэн нефтиин зүйлнүүд (96 процент), 108 тонно будэй үртэһэ (93 процент) хэрэглэгдэһэн байгаа.

Розничо худалдаа наймаанда эд бараанай нөөсэнүүдэй бага бололго үнгэрһэн хахад жэлдэ эд хэрэглэгшэдэй дэлгүүр дээрэхи байдалые тодорхойлһон шухала нүхэсэл болобо. Нёдондо жэлэй энэ хугасаатай сасуулхада, тэдэнэй хэмжээн 11,5 миллион түхэригөөр бага боложо, июлиин 1-нэй байдалаар 267,6 миллион түхэриг болобо.

Нормоор хангалга үргэлжэлүүлэгдэнэ. Хаа хаанагүй саахар, тоһон, мяханай зүйлнүүд, мылэ, сай талонуудаар худалдагдана.

Архи ба архиин зүйлнүүдые үйлэдбэрилгын ехэ болоошье һаань, талонуудаар худалдагдаһан байгаа.

Эд хэрэглэгшэдэй эрилтэ хэрэглэмжэнүүд хангагданагүй, эд бараан хоморлоно, хонжоо наймаа хэхэ ябадал үргэдэнэ. Хүн зондо байһан, СССР-эй Нөөсэлгын банкын эмхи зургаануудта хадагалагдаһан мүнгэн ба үнэтэй саарһан ехэ болоно. Июлиин 1-нэй байдалаар иимэ эмхи зургаануудта оруулагдаһан мүнгэнэй хэмжээн 912,4 миллион түхэриг болобо. Энэнь 1989 оной энэл үдэрэйхиһөө 6,2 процентээр ехэ. Экономикодо мүнгэнэй сэнгэй буураха ябадал үргэлжэлһөөр.

Салин хүлһэнэй ургалта урдынхяараал ажалай бүтээсын ургалтые булина.

1989 оной түрүүшын хахадтай сасуулхада, республикын арадай ажахыда хүдэлдэг хүдэлмэришэд болон алба хаагшадай һарын дунда зэргын салин 8,3 процент нэмэһэн байба.

1990 оной июлиин 1-нэй байдалаар республикын хүн зон 1050 мянган хүн болобо. 1990 оной түрүүшын хахад жэлдэ 5,2 мянган үхибүүн түрэһэн байгаа.

Республикын экономическа ба социальна хүгжэлтэ иимэ тоонуудаар тодорхойлогдоно:

	1990 оной 1 хахадта, 1989 оной 1 хахадтай жэшэбэл (процент)
Промышленностиин продукци	100,8
Гол фонднуудые ашаглалгада оруулалга	102,0
Капитальна һомололгонууд	83,0
Ниитын хэрэглэмжын транспортаар ашаа зөөлгын хэмжээн	98,8
Хүдэлмэришэд болон алба хаагшадай тоо	98,5
Арадай ажахыдахи салин хүлһэнэй жаса	106,7
Хүдэлмэришэд болон алба хаагшадай һарын дунда зэргын салин	108,3
Колхознигуудай ажалай һарын дунда зэргын түлбэри	112,6
Гүрэнэй ба кооперативна худалдаа наймаанай розничо эд бараанай эрьесэ	112,7
Байрын гэрнүүдые ашаглалгада оруулалга	110,0
Арадай хэрэглэмжын эд бараа үйлэдбэрилгэ	107,0
Хүн зондо үзүүлэгдэһэн түлбэритэй хангалга	108,0

СОЦИАЛЬНА ХҮГЖЭЛТЭ

1989 оной түрүүшын хахад жэлдэ арадай ажахыда хүдэлдэг хүдэлмэришэд болон алба хаагшадай **һарын дунда зэргын салин** 278,5 түхэриг болоһон байгаа һаа, мүнөө жэлэй зохихо хугасаада 301,7 түхэриг болобо. Арадай ажахын зарим һалбаринуудаар хүдэлмэрилэгшэдэй тоогой ба һарын дунда зэргын салингай хубилалта иимэ болоо гэбэл:

	Хүдэлмэришэдэй тоо (мянган хүнөөр): 1989 оной 1 хахадта	1990 оной 1 хахадта	1990 оной 1 хахадта 1989 оной 1 хахадтай жэшэбэл (проц.)	һарын дунда зэргын салин (түхэригөөр): 1990 оной 1 хахадта	1989 оной 1 хахадта	1990 оной 1 хахадта 1989 оной 1 хахадтай жэшэбэл процентээр
	1	2	3	4	5	6
...публика соо	438,5	432,0	98,5	278,5	301,7	108,3
... үйлэдбэриин һалбаринууд	316,5	306,6	96,9	297,8	322,3	108,2
...ость (промышленна үйлэдбэриин ...шэд	113,0	110,7	98,0	313,8	330,7	105,4
... (колхозуудгүйгөөр)	48,4	48,1	99,4	242,1	257,5	106,4
[illegible]	37,7	36,0	95,5	335,2	371,8	110,9
...оон	6,7	6,7	100,0	274,8	290,4	105,7
[illegible]	58,1	54,0	92,9	359,9	390,2	108,4
Худалдаа наймаан, ниитын эдеэ хоол, материально-техническэ хангалга, худалдалга, бэлэдхэлгэ	39,5	38,5	97,5	210,4	260,4	123,8
Үйлэдбэриин бэшэ һалбаринууд	122,0	125,4	102,8	228,4	251,1	109,9
тэрэ тоодо:						
Гэр байрын-коммунальна ажахы, ажануудалай хэрэглэмжэ хангалгын үйлэдбэриин бэшэ янзанууд	17,5	18,1	103,4	227,3	248,2	109,2
Элүүрые хамгаалга, физкультура ба социальна хангалга	25,9	26,7	103,1	207,1	223,8	108,0
Арадай эрдэм һуралсал	50,6	52,3	103,4	220,6	231,6	105,0
Соёл	7,7	7,7	100,0	166,5	209,1	125,6
Эрдэм ухаан ба эрдэм ухаанай талаар хангалга	8,2	8,4	102,4	336,2	344,6	102,5
Хүтэлбэриин республиканска аппарат, хүнүүд	1234	1238	100,3	331,7	436,7	131,7
тэрэ тоодо:						
Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй аппарат, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиум	97	160	165,0	282,9	425,0	150,2
Районно аппарат, хүнүүд	2197	2264	103,1	302,0	409,0	135,4
тэрэ тоодо райгүйсэдкомуудай аппарат	481	510	106,0	230,0	355,7	154,7

«Дээдэ һургуулинуудай хүдэлмэрилэгшэдэй салин дээшэлүүлхэ тухай» КПСС-эй ЦК-гай СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй болон ВЦСПС-эй тогтоолтой зохилдуулагдан, 1989 оной декабриин 1-дэ профессорнүүд болон багшанарай тушаалай дээшэлүүлэгдэһэн шэнэ салин тогтоогдоһон байгаа.

1990 оной апрелиин, шэнжэлгын мэдээнүүдэй ёһоор, эдэ хүдэлмэрилэгшэдэй һарын дунда зэргын салин 17,5 процент нэмэһэн байна.

Нёдондо жэлэй нэгэдэхи хахадтай сасуулхада, **арадай хэрэглэмжын эд бараа үйлэдбэрилгын** ниитэ хэмжээн 19,2 миллион түхэригөөр ургаба. Эдеэ хоолой бэшэ эд бараа үйлэдбэрилгые ехэ болгоһоной, эдеэ хоолой зүйлнүүдые үйлэдбэрилгые бага болгоһоной, эсэстэ энэ ургалта гол түлэб түйлагдаба.

Эдеэ хоолой зүйлнүүдые үйлэдбэрилгэ иимэ тоонуудаар тодорхойлогдоно:

	1990 оной 1 хахад жэлдэ үйлэдбэрилэгдэһэниинь	Түсэбэй дүүргэлтэ процентээр	1990 оной 1 хахадта 1989 оной 1 хахадтай сасуулхада, процентээр
Мяхан, 1 категориин субпродукт оруулалсан (гүрэнэй нөөсэһөө), мянган тонноор	13,6	119	102
Колбасагай зүйлнүүд, мянган тонноор	6,8	94	95
Мяханай хүсэд бэлэн бэшэ зүйлнүүд, мянган тонноор	2,0	82	101
Загаһанай продукци, консервэнүүдые оруулалсан, мянган тонноор	3,4	105	87
Малай тоһон (гүрэнэй нөөсэнүүдһээ), мянган тонноор	1,7	113	111
һүөөр хэгдэһэн сагаан эдеэн һүндэ оруулаад тоолоходо (гүрэнэй нөөсэнүүдһээ), мянган тонноор	60,4	98	99,0
Тоһолиг сыр (гүрэнэй нөөсэнүүдһээ), тонноор	286	104	98
Консервэнүүд, миллион условно баанхаар	13,8	120	56
тэрэ тоодо:			
мяханай	4,5	1,8 дахин	28
үрэ жэмэсэй болон овощой	7,3	105	119
загаһанай	2,1	100,6	83
гурил, мянган тонноор	48,3	105	99,7
хүрпэ, тонноор	197	104	85
хилээмэн ба хилээмэнэй зүйлнүүд, мянган тонноор	47,7	103	99,5
кондитерска зүйлнүүд, мянган тонноор	13,9	105	105
макароной зүйлнүүд, мянган тонноор	3,9	106	105
һэрюун ундан, мянган декалитрээр	636	98	89
минеральна уһан, 0,5 миллион бүтылхээр	2,0	86	123
архи ба архиин зүйлнүүд, мянган декалитрээр	598	111	118
пивэ, мянган декалитрээр	508	103	122
холимол тэжээл, мянган тонноор	137,0	104	104

Колбасагай зүйлнүүдые, загаһаар хэгдэһэн эдеэ хоолой зүйлнүүдые, һүөөр хэгдэһэн сагаан эдеэ, сырнүүдые, мяханай ба загаһанай консервэнүүдые, хүрпэ, хилээмэ ба хилээмэ бүүлхын зүйлнүүдые, мүн тэрэшэлэн һэрюун ундануудые үйлэдбэрилгын хэмжээн бага болоһон байна.

111 миллион түхэригэй хүнгэн промышленностиин эд бараан үйлэдбэрилэгдэбэ. Тэдэниие үйлэдбэрилгын ургалта 5,2 миллион түхэриг гэхэ гү, али 20,3 процент болобо. Энэнь жэлэй түсэбөөр хараалагдаһанһаа һуралгүй дээгүүр.

Хүнгэн промышленностиин зүйлнүүдые ба арадай хэрэглэмжын эдеэ хоолой бэшэ эд бараа үйлэдбэрилгэ иимэ тоонуудаар тодорхойлогдоно:

	1990 оной 1 хахадта үйлэдбэрилэгдэһэниинь	Түсэбэй дүүргэлтэ процентээр	1990 оной 1 хахадта 1989 оной 1 хахадтай жэшэбэл процентээр
	1	2	3
Нооһон бүдүүд, миллион дүрбэлжэн метрээр	1,3	104	104
Угаагдаһан нооһон, мянган тонноор	11,3	100,2	99,1
Нэхэмэл зүйлнүүд, миллион хэһэгээр	4,0	99,0	110
һээлы гутал, мянган паараар	102	101	100,0
Оёдолой промышленностиин продукци (нормативна үнэ сэнгээр), миллион түхэригөөр	1,8	105	104
Арһан гутал, мянган паар	27	108	123
Юумэ угаадаг машинанууд, мянган хэһэгээр	111	99,8	95
Мебель, миллион түхэригөөр	15,2	104	119
Саадай гэрнүүд, хэһэгээр	803	78	108
Электрочайнигууд, мянган хэһэгээр	149	117	126

Арадай хэрэглэмжын эдеэ хоолой бэшэ эд бараа бүтээлгэ (хүнгэн промышленностиин зүйлнүүдгүйгөөр) 13 миллион түхэригөөр гэхэ гү, али 15 процент нэмэжэ, 100,4 миллион түхэриг болобо. Оборонно промышленностиин предприятинуудые ондоо шэглэлтэй болгожо байхада тэндэ арадай хэрэглэмжын эд бараа үйлэдбэрилгэ, бүхы промышленностьтай сасуулхада, бүри эршэмтэйгээр дээшэлһэн байгаа. Иимэ предприятинуудта эд бараа үйлэдбэрилгын ургалта 20 процент болобо.

Байгша оной түрүүшын хахад жэлдэ гүрэнэй ба кооперативна худалдаа наймаагаар 802,6 миллион түхэригэй эд бараа хүн зондо худалдагдаа. Республика бүхыдөө, мүн бүхы районууд **розничо эд бараанай эрьесын** түсэбые 106,5 процент дүүргэбэ. Түсэбһөө гадуур 48,6 миллион түхэригэй эд бараан худалдагдаа. 1989 оной түрүүшын хахадтай сасуулхада, эд бараанай эрьесын ниитэ хэмжээн 90,5 түхэригөөр (12,7 процент), тэрэ тоодо архиин зүйлнүүдые худалдалгые ехэ болгоһоной ашаар 11,7 миллион түхэригөөр ехэ болоһон, гүрэнэй розничо сэнгүүдэй ургалта 25,6 миллион түхэриг болоһон байна.

Түрүүшын хахад жэлэй туршада 17,4 мянган тонно мяханай зүйлнүүд нютагай хангалгада эльгээгдээ. Энэнь нёдондо жэлэй энэл хугасаатай сасуулхада, 2,3 мянган тонноор (12 процентээр) бага болоно. Сагаан эдеэнэй зүйлнүүдээр хангалга 19,3 мянган тонноор (14 процентээр), тэрэ тоодо малай тоһоор хангалга 0,6 мянган тонноор бага болоһон байгаа.

Дэлгүүрэй жасануудаар хараалагдаһанһаа бага саахар кондитерска ба макароной зүйлнүүд, сай, маргаринай зүйлнүүд, сельдь, загаһанай консервэнүүд худалдаа наймаанда эльгээгдээ.

Розничо худалдаа наймаанда овощ ба үрэ жэмэс худалдалга бага боложо, 1989 оной түрүүшын хахад жэлтэй сасуулхада, хартаабхын гээлтэ хоролтодо оролго 29 ба овощой 46 процент ехэ болоһон байна. Розничо эмхи зургаануудта эдеэ хоолой зүйлнүүдэй дуталдадаг дээрэһээ республикын хүн зон колхозой дэлгүүр дээрэһээ продуктнуудые худалдажа абаха баатай болоно. Тэндэхи сэнгүүд жэлһээ жэлдэ нэмэнэ.

Нёдондо жэлэй энэ үетэй сасуулхада, Улаан-Үдэ хотын дэлгүүр дээрэ хартаабхын сэн —38 процент, шэнэ капустын —97, һонгиның —20, свеклын —115, морхообой — 44, шэнэ үгэрсын —30, шэнэ помидорой —10, үрэ жэмэсэй —12, мяханай зүйлнүүдэй —16, тэрэ тоодо үхэрэй мяханай —40 ба хонинай мяханай сэн 26 процент нэмэһэн байна.

Гүрэнэй магазинуудта хартаабхын сэн гурба дахин, шэнэ капустын сэн 58 процент шэнэ помидорой —15 ба үрэ жэмэсэй сэнгүүд 37 процент ехэ болобо.

Ниитын эдеэ хоолой эрьесэ 57,6 миллион түхэриг гэхэ гү али эд бараанай эрьесын ниитэ хэмжээндэ 7,2 процент болобо. Ниитын эдеэ хоолой предприятинууд өөһэдынгөө үйлэдбэрилһэн 46,2 миллион түхэригэй продукци худалдаа. Архиин зүйлнүүдые ба худалдан абтаһан продукци худалдалгые ехэ болгоһоной эсэстэ ниитын эдеэ хоолой эрьесэдэ өөһэдынь продукциин хэмжээн саг үргэлжэ хорогдоно.

Гутал, оёмол зүйлнүүдые ба оймһо, дотор нэхэмэл хубсаһа худалдажа абаха талаар бэрхэшээлнүүдтэй хүн зон ушарна. Олон янзын бүдүүд, илангаяа пумаажан ба нооһон бүдүүд худалдаа наймаанда гарахаяа болинхой. Гэрэй электроприборнуудые, мебель, амһарта, бусад эд бараа худалдаа наймаанда хомор. Ой модоной ба барилгын материалнуудай талаар эрилтэ хэрэглэмжэнүүд муугаар хангагдана.

1990 оной түрүүшын хахад жэл соо эдеэ хоолой бэшэ эд бараанай розничо сэнгүүдэй индекс 103,3 процент болобо. Пумаажан бүдэй сэн —5,6 процент, нооһон —3,6, торгон — 6,9, лен бүдэй сэн —6 процент нэмээ.

(Түгэсхэлынь 2-дохи нюурта).

1990 ОНОЙ ТҮРҮҮШЫН ХАХАДТА БУРЯАДАЙ АССР СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКА ХҮГЖЭЛТЭ

(Эхиниинь 1-дэхи нюурта).

Хубсаһа хунарай ба дотор хубсаһанай сэнгүүд 50,3 процент, оймһо ба носкиин —9,4, гуталай—9, тамхинай зүйлнүүдэй —18, парфюмерно-косметическэ эд бараанай —8,2, галантерейн —5, спортивна эд бараанай —5,4, электротоварай —3, барилгын материалнуудай —2,8, алтанай зүйлнүүдэй —61,2, хүнгэн автомобилиин сэнгүүд 8,7 процент нэмэһэн байна.

Республикын хүн зондо 76,5 миллион түхэригэй, тэрэ тоодо хүдөө нютагуудай ажаһуугшадта —15,6 миллион түхэригэй түлбэритэй хангалга үзүүлэгдэбэ. Түрүүшын хахад жэлэй түсэб 102,7 процент дүүргэгдэһэн, харин нёдондо жэлэй зохихо хугасаатай сасуулхада, 5,7 миллион түхэригөөр ехэ түлбэритэй хангалга үзүүлэгдэһэн байба.

Баунтын, Бэшүүрэй, Яруунын, Захааминай, Хяагтын, Ахын, Хориин ба Муйска районууд түлбэритэй хангалга үзүүлхэ түсэбүүдые дүүргэбэгүй. Эдэ районуудай предприятинууд түсэбөөр хараалагдаһанһаа 556 мянган түхэригөөр бага хангалга үзүүлэә.

Гэр байрын ажахын, һургуулида ороодүй хүүгэдэй эмхи зургаануудта бага хүүгэдые байлгаха, соёлой, физкультурын ба спортын, ажаһуудалай талаар хангалганууд ёһотойгоор хүгжөөгдэнэгүй. Модо, барилгын материалнуудые, үйлэдбэриин үлөөдэһэ бэ һайн шанартай бэшэ материал хүн зондо худалдажа олдоһон мүнгэн түлбэритэй хангалгын ниитэ хэмжээндэ 3,6 миллион түхэриг гэхэ гү, али 4 процент болоһон байна.

Түлбэритэй хангалгын ниитэ хэмжээндэ ажаһуудалай талаар хангалга 30 процент гэхэ гү, али 23 миллион түхэригэй болобо. Гутал заһаха ба оёхо, телерадиоаппаратура, холодильнигуудые заһабарилха, химическэ аргаар сэбэрлэхэ, фото буулгаха, парикмахерскын ба прокадай талаар түрүүшын хахад жэлэй түсэб дүүргэгдээгүй.

Хахад жэл соо гэр байра, социально-соёлой һалбариин бусад объектнүүдэй барилгада 100,2 миллион түхэригэй капитальна һомололго хэгдэә. Энэнь нёдондо жэлэй зохихо үеынхиһөө 14 процентээр бага.

Энэ үе соо дүн хамта 175,4 мянган дүрбэлжэн метр талмайтай 2301 квартира баригдаба. Гэр байра ашаглалгада оруулха талаар жэлэй түсэб 31 процент дүүргэгдэбэ. Нёдондо жэлэй түрүүшын хахадтай сасуулхада, гэр байра ашаглалгада оруулга 10 процент ехэ болоо. Горгүйсэдкомой УКСО-гой байрын гэрнүүдые ашаглалгада оруулха хахад жэлэй түсэб «Бурятстрой» нэгэдэл дүүргээгүй. (2,9 мянган дүрбэлжэн метр). Түбэй газарнуудһаа үгтэхэ мүнгөөр баригдаха зэргэтэй 13,6 мянган дүрбэлжэн метр гэр байра ашаглалгада оруулагдаагүй.

63,4 мянган дүрбэлжэн метр ниитэ талмайтай байрын гэрнүүд капитальнаар заһабарилагдажа, ашаглалгада оруулагдаа. Капитальна заһабарилгада хэгдэхэ гаргашанууд 5,9 миллион түхэригэй болобо Улаан-Үдэ хотодо 29,2 мянган дүрбэлжэн метр гэр байра заһабарилагдажа, 2,4 миллион түхэриг гаргашалагдаа. Үмхи муу гэрнүүдэй тоо үсөөрнэ. Хахад жэл соо 1,1 мянган дүрбэлжэн метр, тэрэ тоодо Улаан-Үдэдэ 408 дүрбэлжэн метр иимэ гэрнүүд һандаргагдажа, 65 хүн, тэрэ тоодо Улаан-Үдэ хотодо 40 хүн болбосон түхэлтэй гэрнүүдтэ ороһон байна.

Эрхэтэдтэ **квартиранууд худалдагдана.** Түрүүшын хахад жэлдэ дүн хамта 1,4 мянган дүрбэлжэн метр талмайтай 30 квартира худалдагдажа, 67,0 мянган түхэриг ороһон байгаа. Тэрэнэй хахадһаа ехэ хубинь нютагай бюджедтэ оруулагдаа.

Һомололгын бүхы мүнгэн зөөрөөр 2522 хүнэй һууритай юрэнхы эрдэмэй һургуулинууд баригдажа, ашаглалгада оруулагдаба. Энэнь нёдондо жэлэй түрүүшын хахадта тушаагдаһанһаа гурба дахин ехэ.

Оройдоол 50 хүнэй һууритай һургуулида ороогүй хүүгэдэй эмхи зургаанууд ашаглалгада оруулагдаа (жэлэй түсэбэй 2 процент). Прибор бүтээлгын нэгэдэлдэ 90 хүнэй һууритай хүүгэдэй саад, Түгнын баригдажа байгаа нүүрһэнэй уурхайда 320 хүнэй хүүгэдэй саад түрүүшын хахад жэлдэ ашаглалгада оруулагдахаар түсэблэгдэһэн аад, тушаагдаагүй. Социально-соёлой барилгада капитальна һомололгонуудай удельна шэгнүүрэй ехэ болоошье һаань, һургуулинуудай, һургуулида ороодүй хүүгэдэй эмхи зургаануудай, клубуудай барилгада мүнгэн зөөри хубаарилагданагүй гү, али бага хэмжээтэйгээр хубаарилагдана. Черемшанай кварцидай уурхай, залуушуулай ГОК болон бусад тэдэнэй тоодо ороно.

Байгша оной мартын 1-нэй байдалаар республика соо 1990 оной түсэбтэ оруулагдаһан гэр байрын-граждан хэрэглэмжын объектнүүдэй үнэ сэн 751,8 миллион түхэриг болобо. Тэрэнэй 263,5 миллиониинь (35 процент) шэнээр эхилэгдэһэн объектнүүдэй үнэ сэн болоно. Сметнэ үнэ сэнгэй 422,7 миллион түхэригынь (56 процент) байрын гэрнүүдтэ, 140,7 миллион түхэриг (19 процент) коммунальна барилгын объектнүүдтэ, 41,4 миллион түхэриг (5,5 процент) элүүрые хамгаалгын объектнүүдтэ, 103,8 милион түхэриг (13,8 процент) арадай эрдэм һуралсалай объектнүүдтэ, 23,6 миллион түхэриг (3,1 процент), соёлой объектнүүдтэ хабаатай.

Нёдондо жэлэй зохихо хугасаатай сасуулхада, халдабарита үбшэнгүүдэй тоо хороногүй. Хүйтэ абажа үбдэхэ 125 мянган ушар бүридхэлдэ абтаа. Вирустэй гепатидаар үбшэлэлгэ дээшэлээ гэхэ гү, али 1,4 мянган болоо. Тэрэнэй 69 процентнь 14 хүрэтэр наһанай үхибүүдтэ хүртэнэ. Гэдэһэ доторой үбшэнгүүдтэй тэмсэхэ хүдэлмэри хангалтагүйгөөр ябуулагдана. 1,3 мянганһаа дээшэ иимэ ушарнууд бүридхэлдэ абтаа. Тэрэ тоодо үхибүүдэй 70 процентнь иимэ үбшөөр үбдэһэн байгаа. Май, июнь һарануудта дизентеригээр үбшэлхэ 493 ушар, сальмонеллезээр үбшэлхэ 112 ушар үзэгдэбэ.

Нёдондо жэлэй зохихо хүгасаатай сасуулхада, түрүүшын хахад жэлдэ республика соо бүхыдөө агаарай дайдада 5,6 мянган тонно хоро ... хаягдаһан байгаа. Энэнь 6 процент болоно. Гэхэтэй хамта 17 предприяти (ниитэ тоогойнь 11 процент) хорото бодосуудые хаялгые 1,7 мянган тонноор ехэ болгоо. Зэдын комбинат, Хяагтын плавико-шпадай уурхай, БМДК, территориально-үйлэдбэриин «Бурятскагропромремонт» нэгэдэл, Авиационно завод тэдэнэй дунда оролсоно.

Агаарай дайдые эгээл ехээр бузарладаг Сэлэнгын ЦКК, Гусиноозерскын ГРЭС, Улаан-Үдын ТЭЦ, Тимлюйн цементын завод, шэлэй завод хорото бодосуудые агаарай дайдада багаар хаядаг болоо.

Байгша оной 6 һара соо байгаали хамгаалха талаар Буряадай АССР-эй Гүрэнэй комитет байгаали хамгаалха хуулиие эбдэһэнэй түлөө 234 хүниие захиргаанай харюусалгада хабаадуулжа, 8,7 мянган түхэригэй яла түлүүлһэн байгаа. Гол мүрэнүүдтэ хорото бодосуудые хаяха хоёр ушар бүридхэлдэ абтаа. Тиигэжэ 13,2 мянган түхэригэй гарза хохидол хэгдэһэн байгаа.

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ

Нёдондоной түрүүшын хахад жэлэйхидэ орходоо промышленна үйлэдбэриин ниитэ хэмжээн 0,8 процентээр дээшэлбэ. Продукци эльгээхэ талаар хэлсээтэ уялганууд 98,7 процент дүүргэгдээ. Предприятинуудай 27 процентнь эдэ уялгануудые бэелүүлээгүй гэхэ гү, али 12,7 миллион түхэригэй продукци хэрэглэгшэдтээ хүргэгдөөгүй. (1989 оной нэгэдэхи хахадта энэ тоо 10,6 миллион түхэриг һэн).

Үнгэрһэн жэлэй энэ үеынхидэ орходоо промышленностиин зарим һалбаринуудта продукци үйлэдбэрилгэ доошолоо. Жэшээнь, шулуун нүүрһэнэй промышленностьдо 1,2 процентээр, машина бүтээлгэдэ ба металл болбосоруулгада 3,2, хүнгэн, модо болбосоруулгын һалбарида —6,9, барилгын материалнуудые үйлэдбэрилгэдэ —3,6, һүнэй зүйлнүүдые буйлуулгада —0,8 процентээр доошолһон байна.

Хара металлургиин һалбарида 9,4 процентээр, хүнгэн промышленностьдо —9,8, оёдолой —4,6, макаронно —6,1, пивэ шанадаг —27,8 ба үрэ жэмэсэй —7,4 процентээр промышленна продукциин ургалта хангагдаа.

Экономикые социальна зорилгонуудта шэглүүлһэн хубилалтанууд промышленностьдо үргэлжэлһөөр. Хэрэглэмжын эд бараа («Б» бүлэг) үйлэдбэрилгэ нёдондоной энэ үеынхидэ орходоо 5,1 процентээр дээшэлээ. Гэхэ зуура үйлэдбэриин хэрэгсэлнүүдые бүтээлгэ («А» бүлэг) энэ хугасаа соо 0,4 процентээр доошолоо.

Промышленностьдо ажалай бүтээсэ 2,3 процентээр дээшэлээ. Промышленна продукциин бүхы ургалта хүдэлмэрилэгшэдэй тоогой хороогдоходо, ажалай бүтээсын дээшэлһэнэй ашаар туйлагдаа. Олзо оршо дээшэлээ, республика дотор бүхыдөө энэ талаар түсэб дүүргэгдээ.

Хэлсээнэй уялгануудые дүүргэлтэ, олзо оршын талаар түсэб, ажалай бүтээсын ургалта (доошололго) ба продукциин хэмжээн иимэ тоонуудаар харуулагдана гэбэл:

(процентээр)

	Хэлсээтэ уялгануудай дүүргэлтэ	Олзо оршын түсэб дүүргэлтэ	Ургалтын бодото эршэ: ажалай бүтээсын	Ургалтын бодото эршэ: продукциин хэмжээнэй
	1	2	3	4
Союзна мэдэлэй предприятинуудай промышленность «Бурятэнерго» нэгэдэл	x	2,1 дахин	x	—2,6
Холбоолжоной шулуун нүүрһэнэй уурхай	100,0	103	—1,7	—2,4
Зэдын вольфрам-молибденэй комбинат	100,0	105	8,3	3,0
«Электромашина» завод	100,0	107	—3,0	—1,0
«Теплоприбор» завод	100 0	127	0,8	6 6
«Бурятферммаш» нэгэдэл	100,0	113	—2,8	2,8
Селенгинскын ЦКК	100.0	191	6,6	0,9
«Забайкаллес» нэгэдэл	95,2	147	—5,3	—8,8
Тимлюйн асбоцемзүйлнүүдэй завод	100,0	100,1	—13,7	—18,1
Локомотив-вагон заһабарилгын завод	93,0	101	4,2	—1,0
Хүүргэнүүдэй түмэр хэрэгсэлнүүдэй завод	98,8	107	17,4	6,0
Тимлюйн цементнэ завод	100,0	116	1,4	—1,4
РЕСПУБЛИКАНСКА МЭДЭЛЭЙ ПРОМЫШЛЕННА ПРЕДПРИЯТИНУУД				
Шэлэй завод	100,0	119	5,8	3,1
Нарин сэмбын комбинат	100,0	157	4,8	10,2
Улаан-Үдын гадар трикотаж хубсаһанай фабрика	96 6	107	2,5	6,1
«Байкалрыбпром» нэгэдэл	100 0	104	—12,8	—11,4
Ойн ажахын нэгэдэл	96,6	94	—5,3	—10,2
«Бурятхлебопродукты» нэгэдэл	100,0	141	—4,2	—0,2
Хэблэлэй талаар гүрэнэй комитет	98,7	120*	3,1	2,4
«Буржелезобетон» нэгэдэл	96 5	96*	1,0	4 8
Агропромсоюз,	99,4	113	—4,4	—5,9
тэрэ тоодо:				
«Агропищепром» нэгэдэл	98,5	109	—5,3	4,8
Улаан-Үдын кондитерска фабрика	100,0	103*	7,0	4,5
«Бурятскагропромремонт» нэгэдэл	100,0	187	9,1	2,0
Гүрэнэй кооперативна «Бурятскагромолпром» нэгэдэл	100,0	131	0,3	—1,2
Мяханай «Улан-Удэнский» комбинат	99,9	88	—15,3	—15,0
Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совэдэй мэдэлэй промышленность	98 7	103	2,9	3,3
«Бурятхлебопром» нэгэдэл	100,0	124	0,5	2,9
«Бурятстройматериалы» нэгэдэл	86,1	64	6,0	5,0
«Бурятлестопром» нэгэдэл	100,0	104	—0,9	—3,5
Нютагай промышленностиин министерство	100,0	110	4,7	5,1

x) Доходой талаар түсэбэй дүүргэлтын процент харуулагдаа.

21 хүдөөгэй районой 5-ниинь продукци эльгээхэ талаар хэлсээтэ уялганууддаа дүүргээ. Тэрэ тоодо Захааминай, Зэдын, Мухар-Шэбэрэй, Ивалгын районууд ороно.

Продукциин (хүдэлмэринүүдэй, туһаламжануудай) хэмжээе, ажалай бүтээсын ургалтые туйлаһан предприятинуудай тоодо Улаан-Үдын Захааминай, Хойто-Байгалай, Ахын, Сэлэнгын районуудай предприятинуудые нэрлэмээр.

Селенгинскын целлюлозо-картонно комбинат картон үйлэдбэрилхэ, ой модоной түлишын нэгэдэл модо, мүн хюрөөдэмэл модо гаргаха талаар гүрэнэй захилнуудые бэелүүлээ

ПРОДУКЦИИН ГОЛ ШУХАГ ЗҮЙЛНҮҮДЫЕ ҮЙЛЭДБЭРИЛГЭ ИИМЭ БАЙГАА:

	1990 оной түрүүшын хахадта үйлэдбэрилгдөө	Түсэб дүүргэлтын процент	1989 оной 1 хахад 1990 оной 1 хахадта процентээр
Электрын элшэ хүсэн, миллиард киловатт-часаар	2,4	x	90
Шулуун нүүрһэн, миллион тонноор	2,2	100,0	93
Переменнэ тоогой электродвигательнүүд, мянган хэһэгээр	6,2	101	98
Приборнууд, автоматизациин зүйлнүүд тэдээндэ запчастьнууд, миллион түхэригөөр	10,3	95	108
Мал ажалай ба тэжээл үйлэдбэрилгын машинанууд, миллион түхэригөөр	12,6	107	100,9
Тэжээл бутарган жэжэдхэдэг түхеэрэлгэнүүд, миллион хэһэгээр	2,2	109	132
Барилгын түмэр хэрэгсэлнүүд, мянган тонноор	18,1	100,4	103
Тракторай прицепүүд, мянган хэһэгээр	12,3	95	104
Хэрэглэмжэдэ ородог модон (совхозуудай модо бэлэдхэлгэгүйгөөр), миллион кубометрээр	1,4	93	87
Хюрөөдэмэл материалнууд, миллион кубометрээр	0,5	92	93
Зомгоолоор хэгдэһэн хабтагайнууд, мянган условно кубометрээр	30,5	91	89
Целлюлозо, мянган тонноор	80,9	105	98
Картон, мянган тонноор	74,9	102	102
Барилгын хирпиисэ, миллион условно хирпиисээр	43,9	85	112
Цемент, мянган тонноор	336	100,9	99,7
Хабсаргагдамал түмэр бетон хэрэгсэлнүүд ба детальнууд, мянган кубометрээр	92,5	96	98
Асбоцементнэ хабтагайнууд (шифер), миллион условно хабтагайгаар	112	100,9	79
Барилгын шэл, мянган дүрбэлжэн метрээр	6,7	105	95
Сонхын шэл, мянган дүрбэлжэн метрээр	6,6	105	94

1 мянган тонно боро шулуу нүүрһэн, 100 киловаттһаа дээшэ хүсэтэй переменнэ тоогой 82 двигатель, 811 мянган түхэригэй мал ажалай ба тэжээл бэлэдхэлгын машинанууд, 3,9 мянган тонно шанагдаһан целлюлозо, 1,4 мянган тонно картон, 3 мянган тонно цемент, асбоцементнэ 1 миллион условно хабтагай, 303 мянган дүрбэлжэн метр барилгын шэл түсэбһөө үлүү гаргагдаа.

Приборнуудые, автоматизациин зүйлнүүдые, тэдээндэ запчастьнуудые, тракторай прицепүүдые үйлэдбэрилхэ, модо зөөхэ, түхэрсэн, хэрэглэмжэдэ орохо модо, хюрөөдэмэл материалнуудые, барилгын хирпиисэ, түмэр бетон хэрэгсэлнүүдые ба детальнуудые бүтээхэ талаар даабаринууд бэелүүлэгдээгүй.

Байгша оной нэгэдэхи хахадта промышленностьдо продукциин (хүдэлмэринүүдэй, туһаламжануудай) 1 түхэриг бүхэндэ гаргашанууд 91,17 мүнгэн болоо гэхэ гү, али нёдондоной энэ үеынхидэ орходоо 0,59 процентээр доошолоо.

АГРОПРОМЫШЛЕННА КОМПЛЕКС

Хүдөө ажахын предприятинууд эртын ороһото ургамалнуудые тарижа дүүргэә. Байгша оной хабарай тарилгын эхиндэ ажахынуудта тарилга хэхээр 308,2 мянган гектар бэлдэгдэһэн газар бии байба. Тэрэ тоодо 203,6 мянган гектар сэбэр паар, 104,6 мянган гектар намарай паар гэхэ гү, али эртын ороһото ургамалнуудай таригдаха газарай 45 процентнь бэлэн болгогдонхой байгаа. Илангаяа Прибайкалиин районой ажахынуудта (89 процент), Кабанскын (87), Түнхэнэй районой колхоз, совхозуудта (67) процент тарилга хэхээр полинь бусадһаа булюу ехээр бэлдэгдэһэн байба.

1990 ондо бүхы категориин ажахынуудта бүхыдөө 765,8 мянган гектарта хүдөө ажахын ургамалнууд таригдаа гэхэ гү, али нёдондонойхиһоо 2 процент бага байба. Энэ үе соо Хяагтын, Хойто-Байгалай, Хэжэнгын районһоо бэшэ бусад районуудта тарилгын газар хороогдоо.

Тарилгын газар гол түлэб ороһото ургамалнуудай тарилгые хорооһоной ашаар бага болгогдоо.

Гадна хартаабха, овощой тарилга хороогдоо. Тэжээлэй ургамалнуудай тарилга ажахынуудта 15,6 мянган гектараар үргэдхэгдэжэ, 296,6 мянган гектарта хүргэгдөө.

Эртын ороһото ургамалнуудые тариха түсэбөө колхозууд, ажахынууд хоорондын эмхинүүд 101 процент дүүргэә. 9 районой ажахынуудта тарилгын түсэб дүүргэгдээгүй.

Хүн зоной хамһабариин ажахынуудтахи тарилгын газар 12,1 мянган гектарта хүргэгдэжэ, бүхы тарилгын 1,6 процент болоһон байна.

Уһалагдадаг газарта хэгдэһэн тарилга 35,4 мянган гектарта хүргэгдэжэ, нёдондоной энэ үеынхиһөө 2 процентээр үргэдхэгдөө.

Диилэнхи районуудта үбһэ хуряалга, тэжээл бэлэдхэлгэ үргэнөөр ябуулагдана. Зүгөөр энэ ажалай эршэ нёдондонойхиһоо бага байха юм. Июлиин 23-най байдалаар хээрын болон таригдаһан 6.4 мянган гектарай ногоон сабшагдаад байна. Бүхыдөө бэлэдхэгдэһэн тэжээлые тэжээлэй единицэдэ оруулбал, 2,0 мянган тоннодо хүргэгдөө.

Тэжээл бэлэдхэлгын эхилээшье һаань хуряалгын зарим техникэ нёдондонойхидо орходоо бэлэн бэшэ байба. Илангаяа Баргажанай, Бэшүүрэй, Мухар-Шэбэрэй, Прибайкалиин районуудай ажахынуудта бэлэн бэшэ, эбдэрэнхэй техникэ элбэг байха юм.

Июлиин 16-най байдалаар республикын колхоз, совхозуудта 178,8 мянган гектарта сэбэр паар хахалагдаа гэхэ гү, али түсэбэй 86 процентдэ хүргэгдөө. Сэбэр паар хахалжа бэлдэхэ түсэбөө Зэдын, Захааминай, Хурамхаанай, Сэлэнгын, Хориин районуудай ажахынууд дүүргэә.

Июлиин эхиндэ 153 колхоз, совхозууд арендэнэ подрядай гурим нэбтэрүүлээ. Тэрэ тоодо 20 ажахы бүхыдөө иимэ аргаар ажалаа эмхидхэнхэй. Эдэ ажахынуудта 82,3 мянган гектарта гэхэ гү, али таригдаха бүхы газарай 11 процентдэнь тарилга хэгдээ. Зургаан районуудта (Захааминай, Хэжэнгын, Мухар-Шэбэрэй, Сэлэнгын, Түнхэнэй, Хориин) бүхы ажахынуудынь арендэнэ подряд хэрэглээд байна.

Колхоз, совхозуудта болон ажахынууд хоорондын предприятинуудта мал ажалай продукци үйлэдбэрилгэ иимэ байба:

	январь — июнь: 1989 он	январь — июнь: 1990 он	1989 онойхитой сасуулхада (процентээр)
Мяхан (амидын шэгнүүрээр), мянган тонноор	26,8	28,0	104
Һүн, мянган тонноор	101,8	104,5	103
Үндэгэн, миллион монсогороор	140,0	156,5	112

Республикымнай колхоз, совхозууд айл бүхэндэ хубаарилан тоолобол, 15 килограмм мяха (хоёрдохи категориин доторой мяхагүйгөөр ба өөхэгүйгөөр), 100 килограмм һү үйлэдбэрилөө.

Хониной мяханһаа бэшэ бусад зүйлэй бүхы мяха үйлэдбэрилгэ, (худалдалга) дээшэлүүлэгдээ. Хониной мяха үйлэдбэрилгэ 22 процент хороогдоо.

Байгша ондо 8 районой колхоз, совхозуудта мяха үйлэдбэрилгэ доошолуулагдаһан байна. Тэрэ тоодо Хурамхаанай райондо 45 процент, Зэдын райондо—24, Хэжэнгын райондо 22 процент доошолоо. Мүн Ивалгын райондо һү үйлэдбэрилгэнь 11 процент, Хэжэнгын —5, Баунтын —4, Зэдын райондо 3 процент бага болгогдоо. Тахяагай үндэгэ суглуулга Загарайн, Хориин шубуунай фабрикануудта доошолуулагдаа.

Хүдөө ажахын предприятинуудта үнеэн бүриһөө дундаар зэргээр 1221 килограмм гэхэ гү, али 1989 оной түрүүшын хахадайхиһаа 21 килограммаар ехэ һүн һаагдаа. 10 райондо үнеэдэйнь һү шэмэ республикын дунда зэргын хэмжээнһээ дээшэ байба. Тусхайлбал, Хойто-Байгалай районой ажахынуудта (1539 килограмм), Прибайкалиин райондо (1466 килограмм), Кабанскын райондо (1427 килограмм) һүн үнеэн бүриһөө сотаа.

1989 онойхитой сасуулбал, тахяа бүриһөө дундаа зэргээр 3 үндэгэн үлүү абтаа гэхэ гү, али 128 үндэгэн суглуулагдаад байна.

Нёдондоной энэ үеынхитэй сасуулхада, байгша ондо хүдөө ажахын предприятинуудта малай тоо толгой олошоруулга доошолуулагдаа. Энэ үе соо 1,4 мянган тугал гэхэ гү, али нёдондонойхиһоо 2 процент багаар абтаа. 5,7 мянган гэхэ гү, али 7 процент поршоонхо үсөөнөөр түлжүүлэгдээ. 28,8 мянган хурьган багаар абтаба гэхэ гү, али нёдондонойхиһоо 5 процент үсөөнөөр тэнжээгдэжэ байна.

Үхэр малай, адуу моридой гарза хоролто дээшэлээ. Байгша оной 6 һара соо 10,4 мянган үхэр, 11,7 мянган гахай, 65,2 мянган хонин гарзалаа.

10 районой ажахынуудта үхэр мал олоор гарзалба. 5 райондо гахай, хониной гарза дэлгэрээ.

Үхэр малай, гахайн, хониной тоо толгой үсөөрүүлэгдээ.

Колхоз, совхозуудта болон ажахынууд хоорондын предприятинуудта адууһа малай, шубуунай тоо толгой иимэ байба гэбэл:

(мянган толгойгоор)

	Июлиин 1-нэй байдалаар: 1989 он	Июлиин 1-нэй байдалаар: 1990 он
Үхэр мал	395,9	389,0
Тэрэ тоодо үнеэд	109,8	109,6
Гахай	119,9	111,8
Хонин, ямаан	1924,8	1803,9
Адуун	71,5	76,0
Шубуун	3491,2	3533,4

11 райондо үхэр малай тоо толгой үсөөрүүлэгдээ. Тэрэ тоодо 12 райондо үнеэд, 13 райондо гахай, харин Яруунын болон Хэжэнгын районуудһаа бэшэ бусад районуудта хонидой тоо толгой хороогдоһон байна.

Колхоз, совхозууд айлнуудта залуу мал олоор худалдаа. Үнгэрһэн хахад жэлэй туршада ажахынууд хүн зондо 23,9 мянган поршоонхо, 2,3 мянган тугал, 20,5 мянган хурьга худалдаһан байна.

Айл зондо 767,2 мянган дальбараа худалдагдаа гэхэ гү, али нёдондоной түрүүшын хахад жэлэйхиһээ 38 процент олоор худалдагдаба. Тэрэшэлэн колхоз, совхозууд айл зонһоо 643 үхэр, 761 гахай, 143 хони худалдажа абаһан байна.

Бүхы категориин ажахынуудта мал ажалай продуктнуудые худалдалга иимэ байба гэбэл:

	1 хахад жэл: 1989 он	1 хахад жэл: 1990 он	1989 онойхитой сасуулхада процентээр
Үхэр мал, шубуун (амидын шэгнүүрээр), мянган тонноор	30,3	31,0	102
Һүн, мянган тонноор	86,2	88,8	103
Үндэгэн, миллион монсогороор	127,1	137,1	108

Түрүүшын хахад жэлдэ хэгдэһэн хэлсээнэй ёһоор худалдан абалгын хэмжээн адууһа мал, шубуу тушаалгаар 119 процент, һүн—107, үндэгэн 99 процент дүүргэгдээ.

Түрүүшын хахад жэлдэ мал шубуу гүрэндэ тушааха хэлсээтэ уялгаяа 9 район, һү —13 район, үндэгэн —3 район дүүргэжэ, худалдан абалгаяа дээшэлүүлээ. Тиихэдэ Зэдын, Хэжэнгын, Хурамхаанай, Сэлэнгын районуудай ажахынууд мал, шубуу худалдахаар хараалагдаһан хэлсээтэ хэлсээгээ дүүргээгүй. Зүгөөр эдэ районуудта иимэ зүйлэй продукци гүрэндэ тушааха хэмжээниинь 1989 оной нэгэдэхи хахад жэлэйхиһээ нилээд бага байһан юм.

Бүхы республика дотор хахад жэлэй туршада гүрэндэ тушаагдахаар баталагдаһан хэлсээнэй хэмжээн 1989 оной энэ үеынхиһөө үхэр, мал, шубуун 14 процент, һүн —4 процент бага байгаа юм.

1989 оной түрүүшын хахад жэлэйхитэй сасуулбал, мэл, шубуу худалдалгаяа 77 ажахы (40 процент) доошолуулаа. Энэнь бүхыдөө 2,8 мянган тонно болоһон байна. 60 ажахы (33 процент) һү худалдалгаяа доошолуулаа гэхэ гү, али 3,7 мянган тонноор бага болгоо.

Баунтын, Зэдын, Хориин, Сэлэнгын, Түнхэнэй районуудай хахадһаа олон ажахынууд гүрэндэ мал, шубуу худалдалгаяа доошолуулаа. Мүн Ивалгын, Түнхэнэй, Хяагтын районуудта гүрэндэ һү худалдалга хороогдоо.

Байгша оной январь, июнь һарануудта мяханай промышленностиин предприятинуудта үхэр малай 77 процентнь, хонидой 18 процентнь, 2 категориин гахайнуудай 78 процентнь эрхим, мүн дундуур тарган гэһэн сэгнэлтэтэйгээр худалдагдаа.

Колхоз, совхозууд һүнэй промышленностиин предприятинуудта һүнэйнгөө 77 процентыень нэгэдэхи сортоор, 21 процентыень хоёрдохи сортоор, 2 процентыень сортгүйгөөр тушааһан байна. Муу шанартай, сортгүй һүн илангаяа Хяагтын районой ажахынуудһаа (13 процент), Зэдын, Прибайкалиин районуудай ажахынуудһаа (8 процент) абтаа. Гэхэтэй хамта Түнхэнэй районой ажахынууд байгша ондо бэлэдхэлэй пунктда һүеэ гансал 1—2 сортоор тушаагаа.

Худалдаа наймаанай эмхинүүдтэ айл зонһоо (амидын шэгнүүрээр) 2427 тонно мяхан худалдажа абтаа. Тэрэ тоодо Зэдын райпо 230 тонно, Сэлэнгын —227 тонно, Мухар-Шэбэрэй —204 тонно мяха бэлэдхэһэн байна. Теплицын болон огородой плантацида таригдаһан эртын овощ энэ үе соо 256 тонно худалдагдаа гэхэ гү, али нёдондоной энэ үеынхидэ орходоо 334 тонноор (57 процент) багаар суглуулагдажа худалдагдаһан байна. Хэрбээ нёдондоной энэ үе соо бүхыдөө 11,7 мянган тонно хартаабха худалдагдаһан һаа, байгша ондо 6,7 мянган тонно иимэ зүйлэй продукци бэлэдхэгдээд байна.

Энэ жэлэй түрүүшын хахадта хүдөө ажахын предприятинуудта 497 трактор, таряа хуряаха 96, тэжээлэй ургамалнуудые хуряаха 57 комбайн,

КАПИТАЛЬНА БА[...]

Байгша оной түрүүшын хахадта арадай ажахыда бүхы түхэлэй һомололгонуудай ашаар 353,1 миллион түхэригэй капитальна һомололгонууд ашаглагдаһан байна. 155,1 миллион түхэригэй гол фонднууд ашаглалгада оруулагдаа.

Нёдондо жэлэй түрүүшын хахадтай зэргэсүүлээд үзэхэдэ, капитальна һомололгонуудай ниитэ хэмжээндэ гэр байрын ба соёл-ажаһуудалай барилгада хэрэглэгдэһэн хубинь дээшэлжэ, 28 процентдэ хүрэһэн байна.

Предприяти болон эмхинүүд өөһэдынгөө мүнгэ зөөри капитальна барилгада хэрэглэлгээ үргэлжэлүүлээ. Гүрэнэй капитальна һомололгонуудай ниитэ хэмжээндэ энэ мүнгэ зөөриин хэмжээн 38 процентдэ хүрөө. Нёдондоной түрүүшын хахадта энэ тоо 27 процент байһан юм.

Нэгэ дороо баригдажа байгаа объектнүүдэй тоо хорооохо талаар хэмжээнүүдэй абтабашье, капитальна барилгын түсэбтэ даабаринуудһаа хойнотохо ушарнууд үшөө бии байһаар.

Түсэбэй ёһоор капитальна һомололгонуудай хахад жэлэй лимит 11 процентээр хэрэглэгдээгүй. Гол фонднуудые ашаглалгада тушааха түсэбэй 34 процентнь дүүргэгдээгүй. Иигэжэ 32,6 миллион түхэригэй объектнүүд ашаглалгада тушаагдаагүй.

Зургаан һарын туршада Гусиноозерскын ханын материалнуудай завод (үйлэдбэриин хүсэн —60 миллион хирпиисэ), ЛВРЗ-гэй микрорайондо 25-дахи АТС (10 мянган номертой), Улаан-Үдэдэ уһа дамжуулдаг сорго (2,3 миллион түхэриг) жэлэй энэ хугасаада ашаглалгада тушаагдангүй үлэбэ. Селенгинскын ЦКК-гай уһанай хаагдамал эрьесын хүсэн дүүрэн хүсэндөө оруулагдаагүй.

Саг үргэлжэ хиналта дороо баригдажа байһан үйлэдбэ[...]

ТРАНСПОРТ БА ХЭЛХЕЭ[...]

Ниитын хэрэглэмжын бүхы түхэлэй транспортаар 16,4 миллион тонно арадай ажахын элдэб ашаа эльгээгдээ.

Ашаа эльгээхэ түсэб дүүргэгдээ. Түмэр замай транспортаар ашаа эльгээхэ талаар гүрэнэй захил 103,5 процент бэелүүлэгдэбэ.

Ниитын хэрэглэмжын бүхы түхэлэй транспортдо пассажирнуудай эрьесын түсэб дээшэлээ, 1480,8 миллион пассажиро-километр болоно. Автомобильна бэ түмэр замай транспорт пассажирнуудай эрьесын тү-

ГАДААДЫН ЭКОНОМ[...] ХАРИЛСААН[...]

Республикын предприяти ба эмхинүүд хилын саана эльгээгдэхэ 29,5 миллион түхэригэй эд бараа жэлэй түрүүшын хахадта гаргаа. Тэрэ тоодо сүлөөтэйгөөр һэлгэгдэдэг валютаар 16,6 миллион түхэригэй гэхэ гү, али хари гүрэнүүдтэ эльгээгдэхэ бүхы продукциин 56 процентнь болоно.

Хилын саана эльгээгдэхэ зүйлнүүдэй ниитэ хэмжээндэ 92 процентнь түүхэй эд, материалнууд, 4 процентнь—машина ба оньһон түхеэрэлгэнүүд юм. 55 мянган кубометр модоной материалнууд, 186 мянган дүрбэлжэн метр шэл, 13,7 мянган тонно картон, 74,5 миллион киловатт час электрын элшэ хүсэн, 229 электродвигатель, 697 тонно ноопон 35,3 мянган баанха мяханай консервэ энэ тоодо ороно.

Хари гүрэнүүдтэ эд зүйл эльгээхэ талаар хэлсээтэ уялганууд 87 процент дүүргэгдээ «Забайкаллес», «Бурятводме-

Статистикын Буряадай республиканска управлен[...]

…АДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ …ОХИ СЕССИИН ЗҮБШЭН ХЭЛСЭЛГЭДЭ

…дай АССР-эй бүрин эрхэтэ байлга … Деклараци Буряадай АССР-эй Вер… Соведэй хоёрдохи сессиин зүбшэн … баталан абаха гол документнүүдэй …нь болоно. Буряадай АССР-эй ара… …эг депутадуудай ба Буряадай Эрдэ… …бэй хүдэлмэрилэгшэдэй бэлдэһэн …ациин проектые республикын пар… …ын сағ үргэлжын комиссинуудта ха… …элгэ эхилээ. …үргэлжын комиссинууд тус проек… …доо янзануудые бэлдэжэ байнхай. …аловай хүтэлбэри доро Буряадай …й арадай бүлэг депутадуудай болон …й Эрдэмэй түбэй эрдэмтэ хүдэлмэ… …эдэй бэлдэһэн Буряадай АССР-эй эрхэтэ байлга тухай Декларациин проектые уншагшадта дурадхаха зуураа, энэ документ тухай, мүн тэрэнэй зарим статьянууд тухай һанамжаяа гансал хэлэхые бэшэ, мүн үргэнөөр зүбшэн хэлсэхын тула ондоо вариантнуудые дурадхахые гүйнэ. Эгээл зүйтэй зүб гэжэ тоологдоһониинь газетэдэ баһал толилогдохо юм.

Буряадай АССР-эй бүрин эрхэтэ байлга тухай Декларацида уншагшад нэмэлтэнүүдые оруулха бээ гэжэ бидэ баһал найданабди. Декларацийе эсэслэн бэлдэхэдэ тэдэнииинь хараада абтаха ёһотой.

Хүндэтэ уншагшад, таанадһаа бэшэгүүдые хүлеэнэбди. Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумдэ дурадхалнуудаа эльгээхэдэтнай болохо.

Проект

…АДАЙ АССР-эй БҮРИН ЭРХЭТЭ …АЙЛГА ТУХАЙ ДЕКЛАРАЦИ

…айгуулалтын түүхэ… …элые, өөһэдынгөө …һэдөө тодорхойл… …эгшэ эрхэтэй бай… …нэй эрхые хангал… …абан, уласхоорон… …гурим дүримүү… …ун түрэлтэнэй үнэ… …йлнүүд болон де… …ол ёһонуудые мэ… …дай республикын …үби заяанай түлөө …оусалгаа ойлгон, …һайнаар һууха эр… …ээдын зорилгоор …АССР-эй гүрэнэй …байлгые соносхо…

…АССР-эй гүрэнэй …тэ байлга хадаа …ССР Союзай мэ… …дураараа дамжуул… …һээ гадна, тэрэ… …зар дайда дээрэ …харилсаануудта …втономито Совет …еспубликын демо… …хуули ёһото гүрэ… …рилгэ болоно. …й АССР Буряадай …ба материальна …мэдэлдэ байлга… …онсо эрхэтэй. …ай АССР-эй Кон… …үндэһөөр сэхэ гү… …түлөөлэлгэтэ зур… …дамжуулан, респуб… …газар дайда дээ… …Буряадай АССР-… …засаг бэелүүлдэг.

4. РСФСР-эй Верховно Соведэй, мүн баһа СССР-эй Верховно Соведэй баталан абаһан шиидхэбэринүүд, мүн тэрэшэлэн СССР Союзай болон РСФСР-эй Президентын актнууд Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй баталһанай һүүлээр лэ Буряадай АССР-эй газар дайда дээрэ хүсэндөө ородог.

5. Буряадай АССР-эй гүрэнэй засаг Буряадай АССР-эй гүрэнэй бүрин эрхэтэ байлгые бэелүүлгэдэ хэрэгтэй хуулинууд болон хуулиин дүримүүдые зохёодог, засагые хуулиин, гүйсэдхэхы ба сүүдэй болгожо хубаарилха гол ёһые баримталан, гүрэнэй зургаануудай байгууламжые ба ажал ябуулгые тодорхойлдог.

6. Буряадай АССР хүгжэлтынгөө замые, өөрынгөө нэрые тодорхойлдог, гүрэнэй герб, туг, гимн байгуулдаг.

7. Өөһэдынгөө байдалые өөһэдөө мэдээд тодорхойлхо эрхээ сахиха зуураа, РСФСР-тэ Федеративна Договорой үндэһөөр, СССР Союзда Союзна Договорой үндэһөөр национально-гүрэнэй ба территориальна бусад байгуулгануудтай һайн дураараа нэгэдэдэг, Договорнууд соо батадхагдаһан, заагдаһан этигэмжэ түлөөлэлгэнүүдые бэелүүлгэдэ хабаадаха эрхэтэй.

8. Буряадай АССР-эй Гүрэнэй газар дайда, хилэнүүд өөрөө хүртэшэгүй, арад зоноймнь зүбшөөлгүйгөөр хубилгагдаха эрхагүй.

9. Буряадай АССР-тэ ажаһуудаг бүхы арадуудта хуулита политическэ, экономическа, этническэ ба соёлой эрхэнүүдые, сүлөөтэйгөөр хүгжэхэ ба түрэл хэлээ хэрэглэхэ эрхэ Буряадай АССР лаб хангадаг.

10. РСФСР-эй ба СССР-эй арадуудай бээ дааһан эрхэнүүдые, уласхоорондын эрхын бүгэдэндэ мэдэрэгдэһэн гурим дүримүүдые Буряадай АССР мэдэрдэг ба хүндэлдэг, Россин, СССР Союзай ба дэлхэйн хамтаралай бүхы арадуудтай эбтэй эетэй ажаһууха юм.

11. Демократическа хуули ёһото гүрэн хэлбэришэгүйгөөр байгуулха хүсэл зориг тухайгаа Буряадай АССР-эй Верховно Совет мэдүүлнэ, Буряадай АССР-эй Конституциин хэмжээгээр хүдэлдэг бүхы эрхэтэдтэ, политическэ партинуудта, нииитын бусад нэгэдэлнүүд болон шажанай эмхинүүдтэ гүрэнэй ба нииитын хэрэгүүдые хүтэлбэрилгэдэ хабаадаха адли эрхэ ба арга боломжонуудые лаб хангадаг.

12. Тус Деклараци хадаа Буряадай АССР-эй шэнэ Конституци ба мүн Федеративна ба Союзна шэнэ договорнуудые зохёолгын үндэһэ һуури болоно.

…Э АМЖАЛТА

…бэрэй районой Хон…погой 2-дохи сто… …һураг суу холуур …отой. Юундэб гэ… …най хэрэгээр Хон… …хүнүүд, Улаан-Үдэ …-Забайкальский гэ… …р ябагшад, нютагай …оловодо хооллодог …у. Амтатай, шанар …еэ хоолоор хүндэ… …нүүд баяр баясха… …нүүдые хэлэдэг, сто… …адхалнуудай дэбтэр …бэшэдэг байна. …ысхалангай тэмдэг… …бтэр соонь олон …(эшээлхэдэ, Пет… …кальскын медицин… …иин бүлэг һураг… …э бэшэнэ: «Столо… …мэрилэгшэдтэ амта …оол бэлдэһэнэйнь, …эр үгтаһанайнь, һай… …һанайнь түлөө ехэ …алан хүргэнэбди». …оводо ажалдаа ду… …д сугларанхай гэхэ …огроошодой мэргэ… …рбадахи разрядай …рхойлогдонхой юм. Гэбэшье тэдэнэр ямаршье дээдын разрядай тогоошодһоо дутуугүй, шанар һайнтай эдеэ хоол бэлдэдэг байна.

Столово соонь хододоо ариг сэбэр, зохид байдаг юм. Столовые даагшын орлогшо Т. А. Игумнова ариг сэбэрэй түлөө харюусадаг, энэ харюусалгата даабарияа һайнаар дүүргэдэг гээшэ.

Тогоошод Е. Н. Евсикова, В Карпова эдеэ хоолоо амтатайгаар, шанар һайнтайгаар бэлдэхэ гэжэ оролдодог. Капустын, овощой шүлэн, гэртээ бэлдэгдэһэн лапшаатай шүлэн, саашадаа плов, рагу, колбаса, хэршэгдэһэн мяхан, котлетэ, бууза гэхэ мэтые хододоо һайнаар бэлдэжэ, зониие хооллуулна. Тиихэдэ өөһэдөө блины, пирожки, ватрушка, халааша гэхэ мэтые бэлдэдэг. Нютагай зон ерэжэ, эндэ хооллохоһоо гадна, столоводо бэлдэгдэһэн, шарагдаһан, шанагдаһан юумэ ехээр худалдажа абадаг.

Тогоошон В. П. Карпова иигэжэ хэлээ һэн: «Зониие һайнаар

ТАНИИЕ ЯМАРААР ХАНГАНАБ

хангаха гээшэ манай гол зорилго болоно. Муу эдеэ бэлдэхэ эрхэгүйбди. Эдеэ хоол бэлдэхэ технологи нарин зар сахиха хэрэгтэй. Мяхан, хартаабха болон бусад юумзеэ багадуулаа гү, али сэхэдүүлээ һаа, шанарынь гансата ондоо болодог юм. Тиимэһээ эдеэ хоол бэлдэхэдээ, технологиин ёһоор түүхэй эд гаргашалагдаха ёһотой».

— Мяха, хартаабха зонһоо өөһэдөө худалдажа абанабди. Колхоз транспортаар туһалдаг. Өөрын шиидхэгдээгүй асуудалнуудшье бии. Салат бэлдэхэ овощ, компот шанаха хуурай фруктнууд үгы. Столоводомнай вентиляци үгы. Райпотребсоюзай хүдэлмэрилэгшэд энээн тухай мэдэдэгшье һаа, туһалха гэжэ оролдоногүй,— гэжэ столовые даагша Т. К. Васильева хөөрэбэ.

Э. УПХАНОВА,
Буряадай совхоз-техникумэй багша.

Театр

Хадын боориһоо огсом солгёоноор бурьялан байһан булагтал арюун һайхан хоолойтой энэ хүниие Агын талын, бүхыдөө Буряад ороной дуунда дуратайшуул таниха байха. Зүгөөр, тэрээнтэй урдандаа танил бэшэ зондо тайлбарилан хэлэбэлнай, Буряадай Гүрэнэй Ленинэй орденто оперо болон баледэй академическэ театрай дуушан Болот Бороев гээшэ.

Бэлигтэй зоноороо нютаг нугаһаа холо саагуур суурхаһан Агын талыч Ага тосхондо Болот түрэһэн намтартай. Бага балшар үхибүүн наһаниинь Сагаан-Уула нютагта үнгэрһэн юм. Борьбо дээрээ бордойһонһоонь хойшо ерээдүйн бэлигтэй дуушанай намтар бусадһаа өөрсэ ондоохоноор үнгэрһэн гээшэ. Сагаан-Уулын эхин шатын, Хара-Шэбэрэй найман жэлэй һургуулинууд, мүн Шэтын механизаци болон электрификациин техникум эдир хүбүүнэй эгсэхэн замай эхин болоожо үгэһэн юм. Һүүлээрнь — сэрэгэй албан.

Анханһаа ажабайдалаа дали жэгүүртэй дуун мэтээр сэгнэдэг энэ залуу нүхэрэй хуби заяан дардамхан, арюухан байгаагүй. Залуу наһанай зали ошондо үлүүсэ ехээр ээлэгдэн, тэрэ нэгэтэ бэшэ бүдэрхыешье үзөө, алдуу эндүүшье алгадаагүй. Зүгөөр эдэ бүгэдэ тэрээндэ ажабайдалай бага бэшэ һургуули болоожо үгөө бшуу. Үнэхөөрөөшье, түрэлхиин һүбэлгэн, ном һудартаа хэнһээшье дутуугүйгөөр һурадаг залуу нүхэрнай 30-аад наһа шахатараа ямаршье һургуули түгэсхөөгүй ябаа.

Сэрэгэй албанай һүүлээр Львов хотын сэрэгэй-политическэ дээдэ училищиин журналистикын болон соёл-гэгээрэлэй хүдэлмэриин факультедтэ һураа. Удаань, Буряадай багшанарай институдай хэлэ-бэшэгэй факультет... Эндэ һуража байхадаа, оюутанай «Байгалай долгинууд» гэжэ ансамбльда ха-

ДЭЛГЭР САГААН СЭДЬХЭЛЬЭЭ

баадалсажа, бэлигтэй дуушан болохо байһанаа олондо гэршэлээ. Улаан-Үдын хүгжэмэй училищиин директор Вячеслав Баяндаевич Елбаев тэрэнэй оюун бэлигые обёоржо, саашадаа дуушанай харгы шэлэхыень Болодто дурадхаһан хүн. Тиигэжэл, Болот Бороев хүгжэмэй училищиин студент болоһон намтартай.

1977 ондо Якутск хотодо совет дуунуудые гүйсэдхэгшэдэй тусхай конкурсдо хабаадалсажа, лауреадай нэрэ зэргэдэ хүртэжэ, түрүүшынгээ амжалтын баяр амасаа һэн. Удаань Чайковскиин нэрэмжэтэ Москвагай Гүрэнэй консерваторидо профессор Александр Батуринай классда һуралсажа, дуушанай ехэхэн һургуули гараа. Болот Бороев консерваториёо түгэсхэһэнэй һүүлээр 1982 онһоо Буряадай Гүрэнэй оперо болон баледэй театрта дуушанаар хүдэлжэ эхилһэн гээшэ. Ажал хэрэгтээ абьяастайгаар хандадаг һэн тула, хүрэһөөр лэ тэрэ театрай репертуарта шунан ороһон байна.

Уян зөөлэн лирическэ тенор хоолойтой энэ дуушан мүнөө арба холо гаран оперонуудта гол партинуудые гүйсэдхэнэ. Пуччиниин «Чио-Чио-Санда» — Пинкертоной, Оффенбахай «Хүхэ һахалда»— Рыцариин, Бородинай «Игорь тайжада»— Владимир Игоревичай, Мусоргскиин «Борис Годуновто»— Юродивын, Вердиин «Травиатада»— Альфредэй, Доницеттиин «Полкын басаганда»— Тониогой партинуудые дуушан шадамар бэрхээр гүйсэдхэжэ, онсо бэлигтэй дуушан байһанаа нэгэтэ бэшэ гэршэлһэн юм.

Гадна Болот Бороев Буряадай композиторнуудай зохёоһон оперонуудта эдэбхитэйгээр дууладаг. СССР-эй арадай артист Бау Ямпиловай «Үхэлһөө хүсэтэй» гэжэ оперодо Дашиин парти, «Энхэ-Булад баатар» гэжэ оперодо дархан үбгэнэй парти гоё һайханаар гүйсэдхэһэн байха.

Дуушан хүгжэмэй дээдэ һургуулида һуража гараһан хүн хадаа, харин гүрэнэй, совет ороной композиторнуудай зохёолнуудые шадамараар гүйсэдхэдэг. Тэрэ ород арадай дуунуудые илангаяа ордоһотой солгёоноор дуулажа, олоной магтаал хүндэдэ хүртэһэн гээшэ.

Бүри консерваторидо һуража ябахадаа, Болот Бороев Ленинград хотодо арадай дуунуудые гүйсэдхэгшэдэй бүхэроссин конкурсын лауреат болоһон байна. Мүнөөшье тэрэ Буряадай ниислэлдэ, мүн бусадшье хото городуудта үнгэргэгдэһэн концертнүүдтэ хабаадалсахадаа, заабол ород арадай дуунуудые гүйсэдхэдэг заншалтай. СССР-эй арадай артист Николай Некрасовай хүтэлбэрилдэг ород арадай инструментнүүдэй, мүн «Боян» гэжэ оркестрнүүдэй үдэшэлгэн доро нютагаймнай дуушан дуулаһан гээшэ.

Съезднүүдэй Кремлиин Ехэ ордоной, Союзуудай байшангай колонно`залай тайзан дээрэһээ тэрэ бэлигээ харуулһан юм. Хэдэн дахин Монгол ороноор, СССР гүрэнэйнгөө хото городуудаар Буряадайнгаа оюун бэлиг нэрэтэй түрэтэйгөөр харуулжа ябаһан габьятай. Мүн тэрэ нютагаа мартадаггүй, ходо Агаяа ерэжэ, маанадтаа уран бэлигээ харуулжа байдаг.

Болот Бороев итальян дуунуудые онсо һайханаар гүйсэдхэдэг дуушан юм. Гэхэтэй хамта тэрэ эхын һүнтэй үгтэһэн буряад хэлээ бөөмэйлдэг, хүндэлдэг. Тиимэһээл, тэрэнэй репертуарта буряад арадай болон Буряадай композиторнуудай зохёоһон дуунууд ехэ олон. Түрэл нютаг, түрэһэн дайда, эхын энэрхы сэдьхэл, инаг дуран, хүнэй хуби заяан тухай дуунуудые тэрэ сэдьхэлэй ульһатайгаар гүйсэдхэдэг байна. Һаяхан совет театральна искусствын талаар габьятай байһанайнь түлөө Болот Бороевто «РСФСР-эй габьята артист» гэһэн үндэр нэрэ зэргэ олгогдобо. Энэ хөөрөөнэйнгөө эсэстэ оюун бэлигэй орьёл өөдэ дүүлиһэн нютаг хүбүүндээ зохёохы үшөө ехэ амжалта хүсэе.

Б. ГАРМАЖАПОВ,
манай корр.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Б. Бороев.
Б. ДАРХАНОВАЙ фото.

Һурагшадай зунай амаралта

АШАТАЙ ТУҺАТАЙГААР

Захааминай аймагай Михайловкын дунда һургуулиин һурагшад зунайнгаа амаралтын үедэ түрэл ажахыдаа ехэ туһа хүргэдэг заншалтай юм.

Энэшье зундаа олон һурагшад тусгаар хүдэлмэри даажа абанхай. Жэшээлхэдэ, Бургалтайн голой Уһатын-Адаг гэжэ гоё һайхан зүлгэ талмайда түхеэрэгдэһэн «Бригантина» гэжэ һурагшадай ажалай ба амаралтын лагерьта ажаллана, амарна. Тэдэнэр эндэ июниин 20-һоо нютагайнгаа табан отара хони, хурьгадай нооһо һайн шанартайгаар хайшалаа юм. Харин июль һарын эхинһээ багша Валентина Доржиевна Янжиевагай хүтэлбэри доро ахамад классай долоон басагад байгша оной 952 хурьгадые суглуулаад, тунга ногоондо оруулжа эхилэнхэй. Тэдэнэр Дулма Гармаева, Регина Лагхонова, Светлана Будаева, Светлана Мункуева, Марина Тогошеева, Людмила Балданова, Жаргалма Банзаракцаева гэгшэд болоно. Иигэжэ эдэ һурагшад түрэл совхоздоо, мүн өөһэдтөөшье зунайнгаа амаралтые ашатай туһатайгаар үнгэргэхые оролдоно.

Ц. НАЙДАНОВ.

ҮБЭЛДӨӨ ЭДИЖЭ БАЯСАХА

Хурамхаанай районой Гааргын дунда һургуулиин ажалай болон амаралтын лагерьта үхибүүд эдэ үдэрнүүдтэ туха сүлөөгүйгөөр хүдэлжэ байнхай.

2 гектар болохо газар дээрэ элдэб овощ, түмһэтэ ургамал тариганхай юм. Ехэнхи талмайень капуста эзэлдэг. Багшанар А. Н. Билдушкина, Н. Д. Надмитова гэгшэдэй хүтэлбэри доро хүбүүд, басагад үдэр бүхэндэ ургамалнуудаа уһалдаг, бог үбһэ түүдэг юм. Тиихэдээ 10 үдэр болоод лэ тэдэнэр һэлгэсэлдэжэ байдаг. Иигэжэ зунай туршада эндэ хамта дээрээ 120 һурагшад хүдэлнэ.

Һайнаар харууһалжа ургуулһан капуста болон бусад овощ һургуулиин столоводо тушаагдадаг.

З. БУДАИН.

ЭЛДЭБ ТЭЭ ХҮДЭЛНЭ

Мүнөө зун Хэжэнгын районой Дунда-Худанай һургуулиин дэргэдэхи газар дээрэ үхэр нюдэнэй, мойһоной, шасарганын, малинын һөөгүүд һуулгагданхай. Үхибүүд багшанартаяа хамта тэдэнээ энэ хабартаа һуулгааһэн. Нэрлэгдэһэн жэмэсүүдһээ гадна эндэ үгэрсэ, капуста, помидор, мангир ургуулагдадаг юм. Эдэ бүхы ургамалнуудай хойноһоо 3—8-дахи классуудай һурагшад харууһалдаг. Тэдэнэр ехэ оролдосотойгоор үдэр бүхэндэ ходо хүдэлнэ.

Тиихэдэ 9—10-дахи классуудай хүбүүд барилгын элдэб хүдэлмэри хэнэ. Жэшээнь, совхозой хүдөө ажахын техникын зэр зэмсэгүүдэй хадагалагдадаг байрые заһабарилһан байна. Гадна һургуулиингаа байшангые һэльбэлгэдэ ехэ юумэ хээ. Харин эдэ классуудай басагад Улааха-Аралай һаалиин фермын һаалишадай амаралтада гарахада, тэдэниие һэлгэбэ.

Ц-Д. САНЖИМИТЫПОВА.

Замай тэмдэглэл

ҮБЭР-МОНГОЛ ТУХАЙ ҮГЭ

Һүүлэй үедэ манай орон Хитадай Арадай Республикатай экономическа, хани ёһоной харилсаа холбоогоо бэхижүүлнэ. М. С. Горбачёвой Хитад орондо албанай хэрэгээр ошолго урдань хоёр гүрэнүүдэй хоорондо байһан хаалтые, бэе бэедээ этигэхэгүй ябадалые эсэслэн усадхаба.

Тииһэнэй ашаар урда зүгтөө хүршэлэн ажаһуудаг арадтаяа манай Шэтын областиин хүн зон бата бэхи барисаа байгууланхай. Бидэ үе-үе болоод лэ бэе бэедээ ябалсажа, ажабайдалаа дүтөөр хараалсанабди. Жэшээлхэдэ, үнгэрэгшэ намар манай гэр бүлэ Үбэр-Монголой түб Хүхэ-Хотодо ажаһуудаг түрэлэйнгөө уряалаар нэгэ һарын туршада энэ ороноор ябажа ерэһэн байнабди. Тиимэһээ энээгүүр аяншалхадаа, Үбэр-Монголой автономито район, Хүлэн Буйрэй аймаг тухай һонин шадаха зэргээрээ суглуулжа ерээб.

Эндэ ажаһуудаг буряад зоной байдал һуудал, Үбэр-Монголой автономито районой экономикын, соёлой хүгжэлтэ нэн түрүүлэн намайе һонирхуулаа һэн. Тиимэһээ мүнөө би Үбэр-Монгол тухай хэдэн баримтануудтай уншагшадые танилсуулха хүсэлтэйб.

Үбэр-Монголой автономито район хадаа Хитадай Арадай Республикын таһаршагүй нэгэ хубинь юм. Бүхыдөө Хитад гүрэн соо эндэл эгээл түрүүн үндэһэ яһатанай автономи байгуулагдажа, монгол угсаатан бээ дааһан байдалтай болоһон намтартай. Үбэр-Монголой автономито районой мэдэлдэ 8 аймаг, районой мэдэлэй 4 город, 101 хушуун, мүн багахан город болон тойронгууд оролсоно. Тиихэдэ үсөөн тоотой үндэһэ яһатаниие түлөөлһэн 3 хушуун бии. Тодорхойлходо, Эвенхын, Ортоной, Молидава-Дагуурай хушуунуудые нэрлэмээр.

Зуун зүгэй урдын болон мүнөө үе сагай баян түүхые өөртөө багтааһан Хүхэ-Хото хадаа Үбэр-Монголой автономито районой экономическа, политическэ, соёл сурталай түбынь гээшэ. Бүхыдөө районой хүн зоной тоо һаяшаг 20 миллиондо хүргэгдөө. Гол түлэб арба гаран элдэб үндэһэ яһатан, тэрэ тоодо халха монголнууд, хитадууд, манжуурнууд, солонгос, дагуурнууд, эвенкнүүд, ортонгууд болон буряадууд ажаһуунад. Үбэр-Монголой автономито район хадаа орой хамта 1 миллион 183 мянган дүрбэлжэн километртэ нэмжынэ. Хүн зонойнгоо тоогоор, хүсэ шадалайнгаа хэмжээгээр Үбэр-Монгол Хитад орон дотор гурбадахи һуури эзэлдэг байна.

Эндэхи байгаалиин баялиг гээшэ илангаяа ехэ юм. Жэшээлхэдэ, урда хажуудань үргэн ехэ тарлалан нэмжынэ, хойнонь табан хушуун адуу мал тала дайдые бүрхөөн бэлшэнэ. Харин районой дурна зүг хүбшэ тайгаар баян юм. Баруун хажуудань — элдэб янзын ашагта малтамалай булаша ээдээ хүлеэн байдаг. Тиимэһээ Үбэр-Монголой автономито район экономическа талаараа ехэ хүгжэнги, Хитад орон дотор урдуур ябадаг нютаг байна. Зүгөөр эндэхи гол баялигынь хадаа 5 хушуун мал гэжэ би ойлгооб. 880 мянган дүрбэлжэн километр зайда нэмжыһэн үргэн талада имагтал мал һүрэг эрхилэгдэнэ. Эндэхи тала дайда малай бэлшэхэ бэлшээреэр, эдихэ эдеэлсээр элбэг. Зундаа, мүн намартаашье Үбэр-Монголой үргэн дайда үнгын сэсэгээр бүрхөөгдэхэдөө, талада түрэһэн, үдэһэн хүнэй дура сэдьхэл татангүй яахань даа.

Үбэр-монголойхид газар ажал тиимэшье үргэнөөр эрхилдэггүй байна. Эндэхид 53 мянган дүрбэлжэн километр талмайда таряа болон бусад ургамал таридаг. Хэтао-Туметчуань, Лаонунь гэжэ нютагуудай газар дайдада орооһо таряан илангаяа һайнаар ургадаг юм ха. Тэрэшэлэн Үбэр-Монголдо саахар үйлэдбэрилхэ хэрэгтэ ехэ анхарал хандуулдаг. 160 мянган дүрбэлжэн километр талмайда саахарай свёкло таригдадаг. Тииһэнэй ашаар район Хитад орон дотор саахар үйлэдбэрилгээр зургаадахи һуурида гаранхай. Хитад орон ой модоной баялигаар тиимэшье элбэг бэшэ юм. Гэхэтэй хамта манай Шэтын областьтой хүршэлдэг автономито райондо нэлэнхы ехэ ой тайга яһала бии. 160 мянган дүрбэлжэн километр талмайда нэмжыһэн ой тайгынгаа аша туһаар Үбэр-Монгол бүхы орон дотороо хоёрдохи һуурида гаранхай.

Үбэр-Монголой үргэн дайдада уһа гол, нуур сөөрэмүүд баһал элбэг. Тиимэһээл эндэ загаһа үсхэбэрилхэ арга боломжо байгуулагданхай. Хитад ороной энэ үзэсхэлэн газар ан гүрөөлөөр, шубуу шонхороор элбэг юм. Эндэхид ан гүрөөлэй арһа шүрбэһэ, мяха, мүн эмэй элдэб үбһэ хариин гүрэнүүдтэ тусхай хэлсээнэй ёһоор худалдадаг. Байгаалиин баялигаар элбэг дайдада 70 гаран элдэб янзын ашагта малтамалнууд элирүүлэгдэнхэй. Хүн зоной аша туһада хэрэглэгдэхэ дэлхэй дээрэ бии байгаа хоморой газарай хэбтэшэнүүдэй ерэн процентнь Үбэр Монголой дэбисхэр дээрэ оршоно. Мүн ашагта малтамалнуудайнь шанаршье һайн. Жэшээлхэдэ, эндэхи дайдада 200 миллиард тонно шулуун нүүрһэн хүнэй аша туһада хэрэглэгдэхээр газарай хүрьһэн доро нойрсоно. Энэ баялиг үйлэдбэрилжэ ашаглахада ехэ бэлэн. Ушарынь, шулуу нүүрһэн газарай нюрууда дүтэ байна. Тиимэһээ элдэб олон шахтануудые барингүй, газарай нюруу дээрэһээ шулуу нүүрһэ үйлэдбэрилжэ болоно.

Үбэр-Монгол хадаа туулганай, цинкын болон бусад үнгэтэ металлнуудай баялигаар элбэг. Гипс, гранит, шпат, элһэн гэхэ мэтэ баялигууд эндэ бии. Мүн баһа химиин промышленностьда хэрэглэгдэхэ ашагта малтамалнууд хүршэ автономито райондо олдохо. Алтан, мүнгэн, зэд, түмэр гэхэ мэтэ эрдэниин зүйлнүүдээр манай хүршэ орон баян.

Хитад ороной геологуудай һүүлэй үедэ шэнжэлһэнэй ёһоор, Үбэр-Монголой нефтиин, байгаалиин газай баялигууд угаа ехэ.

Үбэр-Монголой байгаали, тэндэхи сагай уларил манай эндэхи байгаалитай адлирхуу юм. Тиимэһээ хүрьһэн дээрэнь тэнжэһэн, ажаһууһан хүнүүдэйнь ажабайдал бидэнтэй дүтэрхы гэхээр. Хүнүүдэйнь ёһо заншал, абари зан, хэжэ ябаһан ажал хэрэгынь Агын округой, Буряад ороной хүн зоной анхарал заатагүй татаха. Ганса бидэнэй бэшэ, дэлхэйн хэдэн олон гүрэнүүдэй түлөөлэгшэд Үбэр-Монгол айлшаар ерэжэ, эндэхи үзэсхэлэн һайхан байгаалитай, хүнүүдэйнь ажабайдалтай дүтөөр танилсадаг. Зулгы һайхан зунай түлэг үедэ монгол угсаатанай дунда үнгэргэгдэдэг Наадан олоной анхарал татадаг. Мори урилдаан, бүхэ барилдаан болон һур харбаан талын зоной дунда эгээл хүндэтэй. Тиихэдэ эндэ ажаһууһан монгол угсаатан, мүн бусадшье яһатан өөһэдынгөө ёһо заншал, соёл сурталнангинаар сахин ябанад.

Үбэр-Монголой автономито район 1947 оной майн нэгэндэ байгуулагдаһан юм. Үнгэрһэн сагай хугасаа соо тэндэхи хүн зон экономическа хүгжэлтынгөө талаар ехэ амжалтануудые түйланхай. Олон һалбаритай промышленность, үргэн дэлисэтэй хүдөө ажахы байгуулагдаа. Үбэр-Монгол хадаа үрэжэл ехэтэй газар дайдадаа таряа талха эрхилнэ, металл, электрын элшэ хүсэ, нооһо, арһа шүрбэһэ, һү тараг үйлэдбэрилнэ.

Үбэр-Монголой автономито район 1979 онһоо хойшо дотоодой худалдаа наймаа үргэнөөр эрхилхын хажуугаар, мүн хариин гүрэнүүдтэй харилсаа холбоогоо улам бэхижүүлһэн байна. Хото хүдөөгэй хүн зон үйлэдбэридэ түрүү онол аргануудые хэрэглэжэ эхилээ. Тииһэнэй ашаар Үбэр-Монгол хариин 59 гүрэнүүдтэй экономическа, техническэ харилсаа холбоо байгууланхай. Гэхэ зуура байгаалиин ехэ баялигтай энэ орон дайда тэрээнээ өөһэдтөө аша үрэтэйгөөр хэрэглэхын тула ехэхэн ажал ябуулна. Илангаяа хүршэ ажаһуудаг гүрэнүүдтэй али алиндаа ашагтай хэлсээ баталжа, экономикоо хүгжөөхые эрмэлзэнэ. Жэшээлхэдэ, хамтын предприятинуудые байгуулжа, тэрээнэй хүсөөр олоһон мүнгэн зөөриэ адли тэгшээр хубааха аргатай. Мүн урьһаламжын болон экономическа харилсаа холбооной бусад онол аргануудые хэрэглэн, ажал ябуулдаг байна. Һүүлэй үедэ манайшье округой түлөөлэгшэд, үйлэдбэриин коллективууд Үбэр-Монголой автономито районой Хүлэн-Буйрэй аймагтай экономическа харилсаа холбоо байгуулангы гээшэ.

Мүнөө би Үбэр-Монголой автономито район тухай тобшо тэдыгээр хөөрэбэб. Хожомоо тэндэ ажаһуудаг буряадуудай ажабайдал, ажал хэрэг тухай хөөрэхэ хүсэлтэйб.

С. ГОНСОРОНОВ,
СССР-эй Географическа бүлгэмэй бодото гэшүүн.

…ЛЫН · ТАСС · АПН · …СААНАҺАА

…АН-БААТАР. Орон… элдэб янзын зөөри, тэ… …о үмсын зөөри батал… …шэ. Монголой эконо… …шэнэдхэлгын гол та… …й нэгэниинь болоно, …НР-эй Министрнүүдэй …Түрүүлэгшын нэгэ… …логшо, Социальна ба …ическа хүгжэлтын та… …НР-эй гүрэнэй сове… …үрүүлэгшэ Дашийн …рэн нютагай ба га… …журналистнуудта һая… …э. Һунгуулиин кам… …үедэ хүдэлжэ байһан …-Гадаадын хэрэгүү… …нистерствын хэблэлэй …рэ үгэ хэлэһэн бай… …гол эрхэтэдэй үмсэдөө …лигые хизаарлаха …е болоулха гээшэ… …глэлээр хэгдэхэ тү… …н алхам болоно гэжэ …элээ. Арендэ, гэр бү… …одряд гэхэ мэтые гү… …рэ дэмнэдэг. Тобшо… …ьбэл, мүнөө үедэ Дар… …аригдажа байһан шу… …фабрикые арендэдэ …улха тухай асуудал …иниин правительства… …ажа үзэгдэнэ гэжэ Д. …үрэн мэдээсэбэ. …Р-тэ зөөри тухай хуу… …роект бэлдэгдэжэ байн… …шэ хүсэ, түмэр замай …орт, хэлхээ холбоон, …нэ ба арадай эрдэм …ал гүрэнэй мэдэлдэ …хөөр хараалагдана. …ой модон, газар гүрэ… …өөри зандаа үлэхэ ёһо… …голой малшад эртэ …аа хойшо бэлшээриин …жал эрхилдэг байһан. …хүдөө ажахые хүг… …ын онсо илгаануудай нэгэниинь болоно. Тиимэһээ хото городууд болон ехэ һуурин тосхонуудта газарай участогуудые удаан болзороор эдлүүрилгэдэ дамжуулха арга боломжын бии байгаашье һаань, газар мүнөө дээрээ гүрэнэй мэдэлдэ үлэхэ юм гэжэ МНР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо үгынгөө түгэсхэлдэ хэлэбэ.

БОНН. Июлиин 26-һаа Баруун Германиин газар дайда дээрэһээ американ химическэ зэбсэг хэрэгсэлнүүд гаргагдажа эхилээ гэжэ эндэ тараагдаһан мэдүүлгэ соогоо ФРГ-гэй Оборонын министерство соносхоо һэн.

1986 ондо ФРГ-гэй канцлер Гельмут Коль США-гай урданай президент Рональд Рейган хоёр энээн тухай хэлсэһэн юм. 1991 оной дүүрэтэр американ химическэ зэбсэг хэрэгсэлнүүдые ФРГ-һээ гаргажа, газаа тээ усадхаха уялга Холбоото Штадууд абаа һэн. Һүүлдэнь уласхоорондын байдалай һайжаржа, энэ хэрэгые түргэдхэхэ эрилтын ФРГ-гэй зүгһөө табигдадаг болоходо, бүри мүнөө жэлдэ тэдэниие гаргахаар бэлэн байһан тухайгаа США-гай захиргаан мэдүүлһэн юм.

Эндэ еоносхогдоһоной ёһоор, хорото бодосуудтай бүхыдөө 102 мянган артиллерийскэ һомо хэрэгсэл гаргагдаха болоно. Сентябриин дүүрэтэр энэ хэрэг үргэлжэлхэ.

ТОКИО. Советскэ Союз уласхоорондын экономическа хамтаралга оруулагдаха зэргэтэй гэжэ эндэ болоһон пресс-конференци дээрэ Канадын гадаадын хэрэгүүдэй министр Джозеф Кларк мэдүүлээ юм. ТАСС-ай корреспондентын асуудалда Канадын гадаадын политическэ албан зургаанай толгойлогшо харюусахадаа, СССР хадаа һайн хүршэмнай болоно гэбэ.

Баруунай оронууд Советскэ Союзда туһалхые оролдоно, теэд дэмы хооһоор туһаламжа үзүүлхэгүй гэнэгүй. Тиимэһээл ойрын сагта СССР-тэхи байдалые шэнжэлжэ үзэхын тула Валютын уласхоорондын жаса (МВФ) мэтын финансово-экономическа уласхоорондын эмхинүүдые хабаадуулха тухай промышленна талаараа хүгжэнги долоон ехэ оронуудай хүтэлбэрилэгшэдэй хэлсээ туйлахадань Канада эдэбхитэйгээр туһалһан байгаа. МВФ-тэй, Уласхоорондын банктай ба бусад иимэрхүү эмхинүүдтэй Советскэ Союзай харилсаа холбоо тогтоогоо һаань М. С. Горбачевой бэелүүлжэ байһан реформонуудта түлхисэ болохо һэн.

СТОКГОЛЬМ. Эндэ ерээд байһан СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министрэй орлогшо Б. Ф. Петровский Швециин премьер-министрэй уялые дүүргэгшэ Одд Энгстремтэй уулзаһан байгаа.

Болохоёо байгаа уласхоорондын конференцинүүдтэ, тобшолон хэлэбэл, ООН-ой Генеральна Ассамблейн 45-дахи сессидэ бэлдэлгэ, нииитэ Европын үйлэ хэрэгүүдэй хүгжэлтэ, эрдэм-техникын талаар уласхоорондын харилсаа холбооной хараа замууд, совет-шведиин холбоо барисаанай зарим асуудалнууд хөөрэлдөөнэй үедэ зүбшэн хэлсэгдээ. Балтиин далайн оршондохи байгаалиие һэргээхэ талаар Швецидэ зарлагдаха уласхоорондын конференциин шухала байһые хоёр талынхид тэмдэглээ. Тэрэниие амжалтатайгаар үнгэргэхэ хэрэгтэй гэбэ.

ТОКИО. Японой худалдаа наймаанай «Сэйбу» гэһэн томо фирмын универмагуудта «Гагарин» гэжэ нэрэтэй шэнэ таһаг байгуулагдана. Ойрын ерээдүйдэ япон хэрэглэгшэд тэндэһээ шэнэ продукци худалдажа абаха аргатай болохо юм гэжэ «Сэйфу Хянкатен» фирмын гол предприятиһаа ТАСС-ай корреспондентда мэдээсэһэн байна. СССР-эй оборонно промышленностиин предприятинуудые ондоо шэглэлтэй болгоһоной ашаар япон дэлгүүртэ иимэ продукци худалдаха арга бии болоо юм.

Совет-австралиин хамтын «Интервилс» предприятитай «Сэйбу» фирмэ ажал хэрэгэй талаар сэхэ холбоо тогтоонхой. Эсэгэ оронойнгоо замбуулинай онгосонууд болон сэрэгэй самолёдуудта хэрэгтэй детальнуудые үйлэдбэрилдэг «Вилс» нэгэдэл ба Австралиин ехэ нарин хэрэгсэлнүүдые үйлэдбэрилдэг предприяти тэрэнэй бүридэлдэ ородог. Энэ хамтын предприяти гадаадын партнернуудай захилнуудаар үнгэтэ металлаар продукци бүтээжэ, гадаадын худалдаа наймаанда эльгээдэг юм.

УЛААН-БААТАР. Политическа али бүхы хубилалтануудые хэхэдээ, арюун зүб ябадалай, ухаан бодолой үнэтэ шухаг зүйлнүүдые гол шухалада тоолохо шухала. Хүнэй ажал ябуулгын эдэ шэглэлнүүдые сүг ябуулха гээшэ манай зорилго болоно гэжэ ТАСС-ай корреспонденттэй хөөрэлдэхэдөө, совет уран зохёолшо, СССР-эй Президентскэ Соведэй гэшүүн Валентин Распутин хэлэбэ. Гурбан жэлэй саада тээ тэрэнэй үүсхэлээр байгуулагдаһан «Байгалай хүдэлөөнэй» ээлжээтэ, дүрбэдэхи заседанида тэрэ хабаадана. Энээнэй урдахи заседанинууд Советскэ Союзда ба Япондо болоһон һаа, мүнөө жэлдэ түрүүшынхеэ Монгол орондо үнгэргэгдэнэ.

Монголой Арадай Республикада байгаали хамгаалха олониитын хүдэлөөн үргэдэнэ. Байгалда шудхадаг Сэлэнгэ мүрэн эндэһээ эхиеэ абадаг, харин баруун хойто хубидань Хүбсэгэл нуур оршодог юм. Гурбан ороной уран зохёолшод-экологууд тиишэ ошожо, оршон тойронхи дайдадань ажал ябуулгаараа нүлөө үзүүлдэг промышленна предприятинуудтай, хүдөө ажахын ба геологическа объектнүүдтэй танилсаһан байна.

Зэд-молибден шанаржуулгын «Эрдэнэт» комбинадай ажалша коллективой гүйлтаар уран зохёолшод монгол-совет хамтын энэ предприятиин хүдэлмэришэдтэй ба МНР-эй адли нэрэтэй промышленна түбэй ажаһуугшадтай уулзаа.

Августын 4-дэ Улаан-Баатарта «Байгалай хүдэлөөндэ» хабаадагшад монгол эрдэмтэдтэй, журналистнуудтай, байгаали хамгаалха зургаануудай хүдэлмэрилэгшэдтэй хамта байгаали хамгаалгын асуудалнуудаар хөөрэлдөөнүүдые эхилээ.

Уласхоорондын энэ уулзалгын эсэстэ Хүбсэгэл нуур шадарай уурхайнуудые шэнжэлхэ талаар хоёр талын договорнууд болон хэлсээнүүдые шэнээр хаража үзэхыень МНР-эй ба СССР-эй правительствануудта хандаһан хамтын уряа баталан абаха бэзэбди гэжэ ехэ найданабди,— гээд монгол уран зохёолшо Цэрэндоржийн Балдорж ТАСС-ай корреспондентдэ мэдүүлээ.

ТАСС: ТОБШО ҺОНИН

МОГИЛЕВ. Быховско консервын ба овощ хатаалгын заводтой хэлсээ баталжа, Могилевско агро-худалдаа наймаанай «Днепр» фирмын хүдэлмэрилэгшэд ногоон горох үйлэдбэрилгые эмхидхэнхэй. Горед шадарай совхозуудай нэгэндэ ехэ талмай дээрэ таригдаһан энэ ургамал һайн ургаса үгэнэ. Горох хуряажа буйлуулха хүдэлмэри түхэрөөн сүүдхэ ябуулагдана, конвейерһээ түрүүшын хэдэн арбаад банханууд бэлэн болоожо гараа. Мүнөө жэлдэ овощ ургуулагшад 150 тонно продукци абахаар хараална. Агрофирмын магазинуудта тэрэнэй 50 процентнь бусаха ёһотой.

ТОЛИ

Жаахан ябахадам, зарим айлда үүдэн дээрэнь эреэн гүреэһэнэй хүзүүн дээрэһээнь нуга дараад, хэлыень ходо татажа байһан айхабтар хүсэтэй хүнэй зураг үлгөөтэй байгша бэлэй. Энэ хэн бэ гэжэ һонирхоходо, Дугар зайһан гээшэ даа гэжэ харюусагша һэн. Юундэ үүдэн дээрээ хадаабта гэжэ асуугаа һаа, булта нэгэл удхатай харюу хэлэхэ: «Дугар зайһан болбол хоб жэб, хардалга хараалда дурагүй, тэдэнтэй гам хайрагүй тэмсэдэг баатар юм. Гэртэмнай муу аматай, хобуушан, хардаашан, хараалтай хүн бү орог, гэр сооомнай дэмбэрэлгүй хараал шэрээлэй үгэ бү дуулдаг гэжэ энэ Дугар зайһанай зураг үүдэндээ хададаг заншал арадай дунда байдаг юм гэжэ хэлсэхэ». Дугар зайһан гээшэ ямар хүн байгаа гээшэб гэһэн асуудал олониие һонирхуулха байһаниинь дамжаггүй болоно.

Арадай дунда ама дамжан ерэһэн иимэ хөөрэлдөөн байдаг. Домог, үльгэр гү, али онтохон юм гү? Уншагшад мэдэнэ бээз. Ламын шажан манай орондо дэлгэрхэдэ, дасан бүри буддын гүнзэгы удхатай номуудые ламанар шудалжа үзэдэг байгаа. Тэдэ ботинууд соо байгаали, амитан, эрдэм ухаан,

ДУГАР ЗАЙҺАН

эм дом тухай хэлэгдэһэн гүнзэгы сэсэн бодолнууд байгаа бшуу. Баруунай нэгэ дасанда эдэ номнолтой номдо һаналаа табижа шудалхагүй, харин элдэб хараалай жадхын номуудые үзэжэ, һүүлэй һүүлдэ хүн зоной һуудалда түбэг тодхор татадаг, ёһотой номшо хүнүүдые хардадаг, хоб жэбтэ оруулдаг, хороодог болобо ха. Энэ зэбүүсэмэ ушар үсөөн тоото үлэһэн ёһотой буддын һургаал шудалагшадай сэдьхэл ехээр зобоодог байха юм. Эдэ үнэн санаарта гэлэнгүүдэй хүндэтэ багшын энэ ушарые болюулха хэмжээ абаха тухай сэдьхэлээ гүйлгэжэ һуутарнь, айлаар ябажа «жодбо» уншажа... үл хоолойгоо залгажа ябадаг үнэн сэхэ гэлэн орожо ерээд, номоо дэлгэн жодбоёо уншажа эхилбэ ха. Багша лама хаража һуутараа:

— Айл бүри орожо номоо уншана гүт?—гэжэ һурахадань,

— Тиигэнэ,— гэбэ.

— Ши ехэ буянтай юумэ бүтээжэ ябадаг байнаш. Ши Түгэд орон ошожо, энэ уншалгаа үргэлжэлүүлэ. Тэндэ ошоод, гэр бүхэндэ орожо номоо уншаарай. Ямаршье айл байг, бултандань өөрөөрөй, нэгэшье гэр орхингүй ябаарай гээд, амаруулжа хонуулаад, хүндэлөөд, үглөөгүүр ябаха болоходонь, уншадаг номыень хара бүдөөр жаншалжа (орёожо) үгөөд, энэ жаншынгаа шэгшэгтэ хадаһан уялаатай үзүүртэ шара сасаг хадаһан байба.

— Иигээд лэ холын нютаг зорижо ошыш даа. Бэрхэтэй зам байха, бү зүрхэсөөрэй. Тэрэ ошохо газартаа ошоод байхадаа, айл орхингүй орохош гээшыем бү марта,—гээд, зөөри үгэжэ, мордохуулба ха. Жодбошо яба ябаһаар, ошохо газартаа ошоод, айл бүхэндэ орожо, жодбоёо уншажа ябаһаар, Дугар зайһанайда орожо уншаба ха. Дугар зайһан ехэ һонирхон ажаглажа, хүндэлжэ амаруулаад, хаанаһаа ерэһэн тухайнь асуужа хөөрэлдөөд, номойнь хара жанша заажа:

— Энэ жанша хэн хэжэ үгөөб?— гэжэ асууба ха.

— Манай дасанай ламхай,— гэжэ харюусаба.

— Зүб лэ даа. Буддын ёһото номнол һургаал шудалдаг ёһотой ламанар үсөөржэ, хара хараалшан жадхашан олошоржо, буддын шажан һүнэхэ тээшээ болоожо байгаа юм байна. Харана гүт? Энэ хара жанша болбол ламын шажанай дайсад— жадхашад гээшэ. Үнэн сэхэ буддын шажантан иимэ үсөөн болоо гэжэ энэ шара сасаг харуулна. Яаралтай ошожо, хара, сагаание шиидхэжэ ерэхэ болобо гээшэб,— гэжэ боод энгин тэмээндэ мордожо, холын орон зорин мордобо.

Бэрхэ зам гаталжа ябатарнь, үндэр дээгүүр бүлэг хара үүлэд гаража ерээд, шанха дээрэнь тогтошобо ха.

Энэ юрын үүлэн бэшэ, хараалтай хара үүлэн гэжэ таараһан Дугар зайһан дары түргэн тэмээнһээ буужа, бэеэ зэһэн байтарнь, үүлэнһээ шүдөө ирзайлгаһан, һабараа арзайлгаһан эреэн гүреэһэн хэрхирэн шуумайн буужа, добтолон оробо. Дугар зайһан угтажа, хүзүүнһээнь нуга даража, хэлыень ходо татажа абаад, хара шабарта зууран дэбһэжэрхибэ ха. Саашаа аянаа бүри шамдуу үргэлжэлүүлжэ, ошохо дасандаа хүрөөд:

— Үглөөгүүр дохёо татажа, дасанда байһан бүхы ламанараа ехэ багагүй дасандаа суглуулагты. Ерээгүй хүндэ аюул тохёолдохо, булта байха ёһотой. Сагаан шүхэртэ бэеэрээ морилжо, бултанда гашай табиха,— гэжэ шанга даабари ламхайда үгэбэ ха. Үглөөгүүр дасанай бүхы ламанар хубарагуудтаяа дасандаа сугларжа, жабдан дээгүүр зэргэлэн һууба. Дугар зайһан ерэжэ, тэмээгээ дасанай үүдэндэ орхёод, сагаан шүхэртын хубсаһаар хубсаланхай, ялагар һэлмэ баринхай дасанда орожо ерээд, дунда зогсожо:

— Булта хэлээ гаргагты,— гэжэ захирба. Булта хэлээ гаргахадань, тэдэнэй дүрбэнэй нэгэ хуби улаан хэлэтэй, гурбан хубинь хара хэлэтэй байба ха.

— Булта хэлээ гаргаһан зандаа бодогты!— гэбэ. Булта бодоод байхадань:

— Улаан хэлэтэй ламанар гол хоёр жабдан ээлжэ һуугаад, номоо уншагты. Хара хэлэтэн хэлээ гаргаһан зандаа, шала дээрэ һэхэржэ һуугты,— гэжэ һуулгаад, хадаг соо орёолтотой юумэ асаржа, бултанай нюдэн дээрэ задалба ха. Түрүүшын хадаг сооһоо хэмэл улаан хэлэн гараба ха. Тэрэнээ Дугар зайһан гэгээн ламын һууха хүндэтэ сэнтиин шара хадаг дээрэ табиба. Нүгөөдэ сооһоонь хаб хара хэлэн гараба. Энэ хара хэлые шала дээрэ хара бүд дэлгэжэ хаяад, ялагар һэлмээрээ хаха шуу сабшажа, дээрэнь гаража, хүлөөрөө дэбһэжэ, һэлмээрээ зангажа байгаад:

— Сэсэн ухаанай ном шудалхагүй, хараал шэрээлэй ном уншагшад хара хэлэтэн гээшэт. Дахин хараал шэрээлээр жүреэдөөт үзэгтылши. Тиигээ һаатнай хара хэлытнай бэшэ, толгойетнай энэ һэлмээр таһа сабшан сээзэлхэб. Хара хэлэтэн бултадаа хараалай ном уншахаа болёобди, үнэн сэхээр буддын ном шудалхабди гэжэ гурба дахин уншагты!— гэжэ уншуулба.

— Хара хэлэтэн булта энэ бэеэрээ ошожо, тэрэ баруун урдахи шулуун тала дээрэ үндэр гүбээ болотор элһэ зөөгты! Гурбан үдэр соо зөөхэт,— гэжэ бултыень гаргаба.

Ном уншажа байһан ламанарта хандажа:

— Бэрхэ саг соо буддын номнолдо үнэн сэхэ байгаат. Олзодо обтоогүй, бэлэн юумэ бэдэрхэгүй, һүзэгтэн зондоо үнэн сэхэ боди сэдьхэл баримталан ябаһантнай һайн. Таанад соо номшо бэрхэ хүн бии. Тэрэнэй найдал дүүрэбэ,— гэжэ гашайгаа дүүргэбэ.

Хара хэлэтэнэй гараар хатуу шулуун талмай дээрэ элһэн гүбээ бүтэбэ. Гүбээгэй зөөлэн элһэн орой дээрэ Дугар зайһанай тэмээн ботоголжо, хуба шараһан ботого гаргаба.

Нютагай зон нютагаараа баясан жагсаба. Дугар зайһан олондо хандажа:

— Танай нютагта үнэн хэрэг дэлгэржэ, үлзы хэшэг оршохо болтогой! Байгаалиин ёһо бата, арадай хэрэг арюун,— гэжэ айладаад, Дугар зайһан шарахан ботогоо дахуулаад, нютагаа бусаа һэн ха даа.

Цокто НОМТОЕВ.

ХҮН ТУХАЙ ОНТОХОНУУДҺАА

ДҮРБЭН...

Урда сагта хилар нюдэтэй нэгэ үгытэй хүн баян айлайда үбһыень сабшажа үгэһэн байгаа. Һүүлээрнь хэһэн ажалайнгаа түлөө хэлсэһэн хүлһөө эрижэ, баяндай ошобо ха. Тиихэдэнь баян урдаһаань иигэжэ хэлэбэ:

— Мүнөө мүнгэгүй байнаб, хойто жэл баһа үбһыем сабшажа үгөөрэй. Тиихэдэшни гансата түлэхэб.

Тиихэдэнь хилар хүн нютагайнгаа зайһанда ошожо, гомдол оруулба. Тэрэ ноёниинь хилар хүнэй хэлэхые хүсэд шагнаншьегүй, баһажа наадалһан энзатайгаар мигэжэ хэлэбэ:

— Хилар нюдэтэй хүн юумэн бүхэниие олон болгожо харадаг юм гэжэ хэлсэдэг. Жэшээлхэдэ, хониие ямаан болгожо, ямаае үхэр болгожо, хоёр хүлтэй шубууе дүрбэн хүлтэй болгожо харадаг гэлсэнэ, тэрэ үнэн гү?

— Тэрэ тон зүб, ноён баабай, би таниие дүрбэн хүлтэй гахай байна гэжэ хараналби,— гэбэ ха хилар хүн.

ЗОЛГҮЙ АЯНШАН

Нэгэ хүн олзо зөөри бэдэржэ, холын аянда зорижо гараба ха. Яба ябаһаар эзэгүй уужам ехэ тала газарта хүрэжэ ерэбэ. Нэгэшье айл, нэгэшье гол горхон харагданагүй, хооһон дайда унаартана.

Абажа гараһан хүнэһэниинь дууһажа, гэдэһэниинь үлдэжэ эхилбэ. Эдихэ юумэ, ууха унда хаанаһаа, яажа олохо гээшэб гэжэ иишэ тиишээ хараашалан ябаба. Теэд юушье харанагүй, үргэн ехэ талада гансал хүхэ унаар зэрэлгээтэнэ.

Яба ябаһаар тэрэ хүнэй шадал тэнхээн һуларжа, арайжан гэжэ алхалжа, найгаргажа ябаба. Гэнтэ харан гэһээнь, харгын хажууда нэгэ сагаахан туулмагтай юумэн байба. «Хэн эндэ эдихэ юумэ хаяа, гээгээ гээшэб?»— гэжэ ехээр баярлаад, хажуу тээшээ халба һүрэн, тэрэ туулмагтай юумэ абажа, амһарыень тайлахадань, туулмагаар дүүрэн алта мүнгэн зоосууд байба. Аянай хүн ехээр урмаа хухараад:

— Эй, ян гээшэ даа! Эдихэ юумэн гэжэ һанаалби,— гэжэ хашхараад, тэрэ туулмагтай юумэеэ хажуу тээшэнь шэдэжэрхибэ.

Золгүй аяншан зобожо зобожо, арай голтой амидыхан гэдэргээ гэртээ бусаһан юм гэхэ.

АРАДАЙ ДУУНУУД

«...Мансы оёһон эхэмнай»

Дэрээн, Дэрээн нютагаа
Дэнхэн холынь
мэдэбэлгүйб.
Дэнзэ малгай хоёроо
Дэнтэн хүндыень
мэдэбэлгүйб.
Харлиг, Харлиг нютагаа
Холо байһыень мэдэбэгүйб,
Хажар мүнгэн малгайгаа
Хүндэл байһыень
мэдэбэлгүйб.

* * *

Үлгытэй бага байхадам,
Өөрын гэжэ үргөөд,
Үндэр ехэ болоходом,
Үнеэдээр яахаа андалдааб!
Мансытай бага байхадам,
Манай гэжэ үргөөд,
Мандагар томо болоходом
Малаар яахыень
худалдааб!

* * *

Моринойн шэхэн
монсогорхон,—
Мордохо басаган
губжаанги.
Хандагайн шэхэн
хальмагархан,—
Хадамуушахха басаган
губжаанги.

* * *

Баабайдаа юундэ гомдохом
даа,—
Басаган түрэһэндөө
гомдохо гүб!
Басаган түрэһэндөө
гомдохогүйб—
Баһа нэгэ хубитайб.
Эхэдээ юундэ гомдохом
даа,—
Ухин түрэһэндөө гомдохом
гү!
Ухин түрэһэндөө
гомдохогүйб—
Үедөө нэгэ хубитайб.

* * *

Хээрын ганса модондо
Хэрмэнэй байхыень
мэдээгүйб.
Хээтэй алтан бэһэлигээ
Хэндэш байхыень
мэдээгүйб.

* * *

Хазаарай ханхинаса
инсагаалха
Хурдахан боронуудай
алиниинь бэ!
Холшор зүрхыем сэнгүүлхэ
Колхозой хоёрой алининь
бэ!
Эмээлыем ханхинаса
инсагаалха
Эмниг боронуудай
алининь бэ!
Эльгэ зүрхыем сэнгэлүүлхэ
Энээхэн хоёрой алининь
бэ!

(Һурагшадай суглуулбариһаа).

«МОНГОЛОЙ НЮУСА ТОБШЫН» АЯ...

3. ЭШЭГЫ ТУУРГАТА ХАМАГ УЛАДАЙ ЭЗЭН Х...

Агшан зуура дуураха үедөө Чингис хаан
Аян дайта ерээдүй замаа зүүдэлбэ.
Алтан уласта добтолон,
Ута сагаан хэрэмэй
Ара таладань шуумараар сүмэрэн ороно.
Дүрим шанга сэрэгшэдынь, таһа түрин,
Дун-чан, Жүндүү хотонуудые эзэлнэ.
Хашин иргэн (ондоогоор: Тангад, Си-ся)
Хаан Чингисэй мэдэлдэ ороно хэбэртэй.
Саашань гэхэдэ, баруун зүг руу халба үнэн,
Сартуул уласай дээрэһээ харбажа бууна.
Зэбэ, Сүбээдэй, Тогочар—эдэ жанжангууд
Зэбүүн үсэдөөр Хорезмые эзэлнэ.
Хаймадан харабал, дабажа ошоһон замуудынь
Халхын гопһоо Каалкын голдо хүрэнэ.
...Тархи түрүүнь шууяад, шэхэндэнь элеэр:
«Тангад... Си-ся иргэн...»—гэхэ дуулдаад,
«Эсэс» гэһэншүү үгэ гэнтэ бии болоод,
Эзэн хаан эндэ сошордонгёор һэришоо һэн.
«Тангариглаа бэшэ аал намда хашин иргэн!
Тангад газарта тархяа һалгаха байба гүб!»—
Таабари-бодол һанааень буляахаар һэдэбэшье,
Үглөөгүүрэй залуу, хурса элшэһээ
Угы болоод орхино. Хүсэд һэришэнхэй,
Хүсэн түгэлдэр, дүшэн дүрбэтэй эзэн хаан:
—Хүнүүд, бодогты!— гэжэ гүндүүгээр дуугарба.
Һүни үнгэрөөд, наран һаяхан гаранхай,
Һүр жабхаланта үдэр эхилжэ байгаа һэн.

* * *

Добын оройдо — хаан шэрээ. Дүтэ, ойро,
Доодо талада, баруун гарһаа, суглараад,
Ойрын, дүтын жанжан үрлэгүүдынь,
Омогорхолоо нюунгүй, сэхээр зогсонод.
Зэлмэ, Боорчи, Сүбээдэй, Шихи-хутуг,
Зэбэ, Мухулай, Тогоон-Түмэр, Бала-чэрби
(Бүхэшүүл олоной бүгсые шоройдуулагшад,
Хүсэрхөөшэдэй хүзүүе булга мушхаашад)...
Зүһэ хурсануудхүбүүд үринэрынь—зүүн гар тээнь:
Зучи, Цагаадай, Үгэдэй, одхон Тулуй.
Ухин үринэр—торго магнал үмдэһэнүүд.
Өөлэн эжы. Дүүнэр: Хасар, Отчигин...
Хүндэ ехэтэй һуурида, амяараа, бүлэгөөр,
Хүнэй нюдэ татанги хатан һамгадынь.
Бүгэдын дунда наада талаһаа һуугаашань—
Бүртэ, Тэмүүжэн хүбүүнэй түрүүшын һамган,
Бүдүүн зантайшье һаа, нарин нугархай бэетэй.
Наһаар нилээдхэн болотороо, һайханаа алдаагүй
Найманыгуудай наран гэгдэһэн Гүрбэсүү
Есүүгэн хатантай эбээ үниинэй хэлсэһэн,
Ехэл һонирхолтой юумэ дуугаралсана.
Соохор тэнгэриин одондол гэрэлтэн һуугааша
Сорхон-шарын Хадаан шарайда сарюухан.
Хатан Есүйтэй хасарай, уралай улаанаар
Харахан нюдэнэй дулаанаар хэншье мүрысөөгүй.
Ибага хатан: илдам гэхэдэ, илдам аад,
Инагай хэрэгтэ галгүй. Ушарал болоо һаань,
Урагшатай нэгэ үрлэгтөө бэлэглэмээр.
Убас мэргэдэй Дайр-үһанһаа абтаһан
Ухаатай, зулгы, унаган залуухан Хулан.
Хулгай нюдөөрөө эзэн хаан холоһоо, дээрэһээ
Хулан тээшээ хилам гээд абаһаниинь гайхал
(Харасынь халиса харбаһан һомон мэтээр,
Хадхаад орхино хатан Есүйгэй зүрхые).
Саашаа, доошоо—
һэеы туургата хамаг зон
Салгидуу үргэн далай мэтэ долгилно.
Алин гэшэгүй юһэн хэлэтэнэй түлөөлэгшэд
Адха соогоо бултыень бариһан Чингисэй
Алдар солын мандаха ехэ хуралда
Арбан тээһээ сугларaад байна ха юм бэ!
Хаан шэрээдээ Чингис һуухаар дүтэлэнхэй,
Харюусалгата жанжангуудай дохёое
Хүлеэн зогсоно. Боорчи, Мухулай, Шихи-ху...
Юумэнэй ёһые тайлбарилжа хүтэлэгшэд—
Юһэн хүлтэ сагаан туғыень мандуулба.
—Арбан зургаан жэлэй саана һэн гүбэ,
Алтан, Хучар, Сача-бэхи гэгшэдэй
Эдэбхи доро Чингис хаанай нэрэ соло
Эзэн хаачда анхан үршөөгдэлэйл.
Мүнөө, хамаг эшэгы туургата уладай
Мүнхэдөө нэгэ жолоодо ороод байхадань,
Шэнээр баталан, шахаа тангариг үгэжэ,
Чингис хаанаа үргэмжэлэе бултадаа!—
Гэхэтэйнь хамта, хаан шэрээдээ Чингис хаан
Гэдэргээ харангүй, ошоод һууба ха ёһотой.
—Үргэмжэлэе-э!— гэһэн бүгэдын соёрхол
Үргэн дайдаар мухарин сууряатаба.
Тэрэ үедэ, наратай номин тэнгэридэ
Тэндэ-эндэһээ үүлэд сугларан байһанаа,
Агшан зуура, сахилгаа гэнтэ сахилуулаад,
Аадар адхаран, тэнгэриин дуун наярба.
—Нэгэшье хүн байраһаа бү хүдэлэгты,
Нэрмэ тэнгэриин үршөөл гээшэ энэтнай!—
Арсалан шэнгеэр Чингис хаанай лужаганаха
Аяар саагуур хүнхинэжэ дуулдаба.
Хурмаста энэ тэнгэриин наяраан соогуур
Хүбн заяанайнь хоргуу таамаг зурхай
Тэмдэг дохёогоор дуулдажа байһан шэнгеэ
Тэрэ үедэ эзэн хаанда үзэгдөө һэн.
—Амиды мэндэ хэды жэлдэ ябахабиб!—
(Асуугаа һэн ха иигэжэ эзэн Чингис).
Хойноһоо, дээрэһээ харюу буугаа һэн гэдэг
—Хорин жэлдэ үшөө ябаха заяатайш!—
Гэнтэ аадар замхаад, наран шаража,
Гэрэл болошоно тойроод набшата байгаали.
Сэсэн Бүртэ, эзэн тээшээ гэтэн,
Сэдьхэлээрээ хандажа байһан шэнги һэн:
— Бүртэшни, би хэлэнэм шамда, Тэмүүжэн...
Бүргэд ниидэсээр ондоо тээгүүр бү эли.
Эшэгы туургата хамаг улад барандаа
Эндэ жаргая! Ондоо юуншье хэрэггүй!
(Чингис хаанай шарайда үүлэнэй һүүдэр
Угы—бии болон һэлгэлдэхэдээд абана).
Харин, тэндэ, деро, талын энгэрээр,
Хаан хэргэнын үбэреер, гүбээнүүдэй бэлээр
Тэнгэриин дуунай, зэлинта аадарай һүүлдэ
Тэнхээ тамираа һоергэнь бусааҗа байһанш...
һэеы туургата оло мянган улад зон
һэр-мэр гэлдэн. һахюуһа заяанаа дурдалдан
Хүүюур үһата Онон мүрэнэй эхиндэ,
Хүсэтэ сагайчгаа удхые ойлгожо яданги,
Хүрэжэ ерэхэ үдэрэй абяае шагнанги,
Хүдэлэнгүйгөөр жэрысэ зогсожо байгаа һэн...

(Түгэсхэл. Эхиниинь июнийн 9, 30-най, июлиин 14, 21-нэй номернуудта).

Николай ДАМДИ...

БУРЯАД ОРОН-90

Үдын аяма халуунда
Уһанай эрьеэр һэрюухэн.
Урдсхал дахаад һэмээхэн
Урдалсанал һэбшээхэн.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

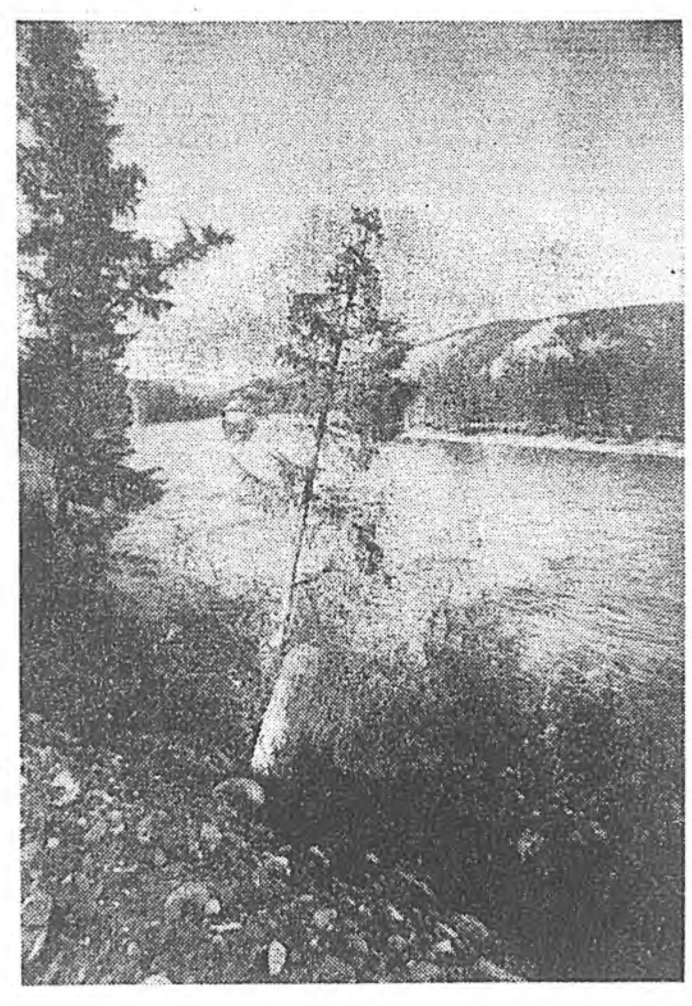

УҺАН НЭМЭҺЭЭР

Байгша оной августын 4—5-най үдэрнүүдтэ Сэлэнгэ мүрэнэй уһан 10 сантиметр хүрэтэр нэмэхэ байна. Тиигэжэ нулевой хэмжээнһээ 230 сантиметр болотороо нэмэхэнь. Доро газарнууд уһанда абтажа болохо гээд уншагшадтаа дуулганабди.

В. ТАТАРНИКОВ, Буряадай гидрометобсерваториин начальник.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

Буряадай АССР-эй бүрин эрхэтэ байлга тухай деклараци Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй хоёрдохи сессиин зүбшэн хэлсэжэ баталан абаха гол документнүүдэй нэгэниинь болоно. Буряадай АССР-эй арадай бүлэг депутадуудай ба Буряадай Эрдэмэй түбэй хүдэлмэрилэгшэдэй бэлдэһэн Декларациин проектые республикын Парламентын саг үргэлжын комиссинууд хаража үзэнэ.

Саг үргэлжын комиссинууд проектнүүдэй ондоо янзануудые бэлдэжэ байнхай. И. Т. Павловай хүтэлбэри доро Буряадай АССР-эй бүрин эрхэтэ байлга тухай декларациин проектые газетэ мүнөөдэр уншагшадтаа дурадхажа, һанамжануудаа дуулгахыень гуйна. Ороһон дурадхалнуудай зүйтэй зү...

Кино, театрнуудта

Театр оперы и балета
Гастроли Душанбинского драмтеатра им. Вл. Маяковского «Таинственный гость»— в 12, «ОБЭЖ» (Общество белградских эмансипированных женщин)— в 19.

«Дружба»
Мультфильмы — в 9-30, «Большой»— в 11, 15-20, 17-30, 21-50, «Кокон»— в 13-10, 19-40.

«Родина»
Мультфильмы — в 10, 16, Большой»— в 12, 14, 18-10, 20, 21-50.

«Прогресс»
Красный зал —«Большой»— в 10, 12-10, 14-20, 16-30, 18-40, 20-50. Зеленый зал —«Интердевочка»— в 9-30, 12-20, 15-10, 18, 20-50.

«Октябрь»
Мультфильмы—в 9-40, «Частный детектив, или операция «Кооперация»— в 11, 12-50, 14-40, 16-30, 18-20, 19-50, 21-40.

«Восток»
«Кащей Бессмертный»— в 15-30, «Красное золото»— в 17, 19, 21.

«Аршан»
«Красный галстук—в 17, «Мистер Индия» (2 серии)— в 18-30, 21.

Сэнхир экран

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.30—«Эжы, аба бидэ гурбан» . 10.00—«Палатка»—үхибүүдтэ фильм (Чехословаки). 10.55 — Худалдаа наймаанай һонин. 11.25 — «СССР—США: эхэнэрнүүд ба политика»—теле-хүүргэ. 12.25—Нагайн угалза хээнүүд. 12.50—«Бурда моден» дурадхана. 13.20—Хүнэй институт. 14.20—Фото-конкурс. 14.25 — Буркино-Фасогой национальна һайндэртэ — Революциин үдэртэ. 14.55—СССР-эй арадай артист. Ю. Темиркановтай уулзалга. 16.00—Политическэ темэдэ хөөрэлдөөн. 16.30—Һайн һайхан дура хүсэлэнгүүдэй нааданууд. Фигурна һолжоролго. 18.45—Баримтата фильм. 19.00—Уласхоорондын шэнжэлэл. 19.45 — «Приключения Шерлока Холмса и доктора Ватсона»—уран һайханай фильм. 1-дэхи сери. «Король шантажа». 2-дохи сери. «Смертельная схватка». 22.00—Время. 22.30 — Шухала асуудалаар хөөрэлдөөн. 22.40 — «Приключения Шерлока Холмса и доктора Ватсона»—уран һайханай фильм. 3-дахи сери. «Охота на тигра». 23.45 —Хитадай классическа поэзиһээ. 24.00—Шэнэ һонин.

НАШ АДРЕС: 670000, УЛАН-УДЭ ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора —2-68-08, зам. редактора —2-62-62, отв. секретарь —2-50-52, секретариат —2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды —2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства — 2-61-35, агропромышленный —2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта —2-69-58; культуры и школ —2-60-21, 2-57-63; информации —2-34-05; переводов —2-54-93; писем и селькоров —2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин —91-1-44, г. Северобайкальск —35-73, п. Хоринск—55-6-90, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79, п. Агинское —3-40-69. Директор издательства — 2-37-32, бухгалтерия—2-33-77, вахта— 2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45. Заказ № 176.